

1. **LUZKI** (4073) *ai*

ludzki (3916), **ludzki** (109), **ludzski** (41), **ludzki** (7); *ludzki BierRaj, OpecŻyw* (59), *OpecŻywList, OpecŻywPrzedm* (4), *ForCnR* (3), *Marc*³, *ComCrac* (5), *MycPrz, Calep* (11); *ludzski BartBydg* (2), *BielŻywGlab* (5), *WróbŻółtGlab* (2), *LibMal* (2); *ludzki : ludzki : ludzski : ludzki FalZioł* (23 : - : 1 : -), *BielŻyw* (- : 1 : 24 : -), *GlabGad* (1 : - : 1 : -), *MiechGlab* (1 : - : 1 : -), *WróbŻółt* (32 : 10 : 1 : -), *RejKup* (6 : 4 : - : -), *RejKupSekl* (1 : 1 : - : -), *KromRozm I* (11 : 2 : - : -), *BibRadz* (94 : - : 1 : -), *Mącz* (89 : 1 : - : 3), *OrzQuin* (6 : - : - : 1), *HistRzym* (21 : 1 : - : -), *BudBib* (11 : - : 1 : -), *BudHistRzym* (2 : 1 : - : -), *ModrzBaz* (206 : 2 : - : -), *ZawJeft* (12 : - : - : 1), *PaxLiz* (2 : - : - : 1), *SzarcRyt* (7 : - : - : 1)

ludzki: -dz- (3850), -c- (35), -cz- (24), -dź- (5), -dcz- (2), *ludzski*: -dzs- (40), -czs- (1).

comp *ludz(e)jszy GórnDworz* (1). [*sup* *nåludzcz(e)jszy LorichKosz.*]

sg m N *ludzki* (207). $\diamond$ *G* *ludzkięgo* (297); -ęgo (14), -ego (3), -(e)go (280); -ego *BiałKat, KochMRot*; -ęgo : -ego *OpecŻyw* (5 : 1). $\diamond$ *D* *ludzkięmu* (125); -ęmu (10), -emu (4), -(e)mu (111) -ęmu *OpecŻyw* (2), *Oczko, GórnTroas, OrzJan, SarnStat* (3), *SiebRozmyśl*; -emu *MurzHist* (2), *OrzQuin*: -ęmu : -emu *KochWr* (1 : 1). $\diamond$ *A* *ludzki* (176), *ludzki(e)go* (4). $\diamond$ *I* *ludzkiem* (85), *ludzkięm* (7); -ęm *BielŻyw, RejPs* (2), *SiebRozmyśl*; -im : -em *BibRadz* (1 : 1), *BielKron* (5 : 1), *CzechRozm* (5 : 1); ~ -ęm (1), -(e)m (6). $\diamond$ *L* *ludzkiem* (26), *ludzki(e)m* (3); -(e)m *KolakCath*: -im : -(e)m *GliczKsiąż* (2 : 1), *BibRadz* (1 : 1). $\diamond$ *V* *ludzki* (9). $\diamond$ *fN* *ludzka* (160); -ą (145), -a (2), -(a) (13); ~ (*attrib*) -ą (137), -a (2); -ą: -a *HistAl* (1 : 1), *BibRadz* (1 : 1); ~ (*praed*) -ą (6). $\diamond$ *G* *ludzkięj* (285), *ludzkię* (1) *OpecŻyw*; -ęj (34), -ej (4), -(e)j (248); -ej *MurzHist*; -ęj : -ej *BiałKat* (2 : 3). $\diamond$ *D* *ludzkięj* (60); -ęj (10), -(e)j (50). $\diamond$ *A* *ludzka, ludz(e)jsza* (143). $\diamond$ *I* *ludzka* (107) [*w tym zapis -a* (1) *RejKup*]. $\diamond$ *L* *ludzkięj* (65), *ludzkię* (1) *ForCnR*; -ęj (7) -(e)j (58). $\diamond$ *n N* *ludzkię* (121); -ę (13), -(e) (108). $\diamond$ *G* *ludzkięgo* (222); -ęgo (17), -ego (3), -(e)go (202); -ego *KochCzJani* -ęgo : -ego *OpecŻyw* (10 : 1), *MurzNT*, (1 : 1). $\diamond$ *D* *ludzkięmu* (72); -ęmu (9), -emu (3), -(e)mu (60); -ęmu *OpecŻyw* (3), *OpecŻywPrzedm, SarnStat* (4); -emu *ForCnR, KochPieś*; -ęmu : -emu *Oczko* (1 : 1). $\diamond$ *A* *ludzkie* (131); -ę (24), -e (2), -(e) (105); -e *BiałKat*; -ę : -e *OpecŻywPrzedm* (1 : 1). $\diamond$ *I* *ludzkiem* (41), *ludzki(e)m* (1) *GórnDworz*. $\diamond$ *L* *ludzkiem* (43), *ludzkięm* (8); -em *OpecŻyw, RejPs* (2), *ModrzBaz* (4); -im : -em *SkarŻyw* (4 : 1); ~ -ęm (1), -(e)m (7). $\diamond$ *V* *ludzki(e)* (5). $\diamond$ *pl N m pers* *ludzcy* (23), *ludzki(e)* (5); -(e) *RejWiz, SkarJedn*; -y : -(e) *LubPs* (3 : 2), *RejPos* (2 : 1). *subst* *ludzkię* (196); -ę (30), -e (2) *KochMarsz, KochCzJan, -(e)* (166). $\diamond$ *G* *ludzki* (467). $\diamond$ *D* *ludzkiem* (96), *ludzkięm* (13); -em *RejPs* (2), *MurzHist, WujJud*; -im : -em *WróbŻółt* (3 : 1), *Diar* (1 : 1), *LubPs* (3 : 1), *RejZwierc* (8 : 1), *WujJudConf* (1 : 1), *ModrzBaz* (1 : 1), *SkarŻyw* (7 : 1), *NiemObr* (2 : 1), *WerGość* (1 : 1); ~ -em (1), -(e)m (12). $\diamond$ *A m pers* *ludzkię* (36), *ludzki* (1) *KolakSzczęśl*; -ę (4), -e (1) *KochPs, -(e)* (31). *subst* *ludzkię* (526); -ę (43), -e (8), -(e) (475); -e *KochMarsz, KochProp*; -ę : -e *BiałKat* (2 : 3), *KochPs* (6 : 3). $\diamond$ *I m* *ludzkięmi* (51), *ludzki* (37); -ęmi *OpecŻyw* (4), *OpecŻywList, BielKom, RejWiz, Leop* (3), *Mącz* (2), *RejAp* (2), *RejPos* (11), *RejZwierc* (3), *WujJudConf* (4), *RejPosRozpr, RejPosWstaw, BudBib, GórnRozm* (2), *KochWr* (2); -imi *PatKaz III* (2), *SeklKat, KrowObr, BielKron, BiałKat, KuczbKat, CzechRozm, KochPs, SkarŻyw, CzechEp* (3), *GrabowSet, OrzJan, LatHar* (3), *WujNT* (4), *SapEpit, KlonWor*; -ęmi : -ymi *LubPs* (5 : 1), *BibRadz* (2 : 4), *HistRzym* (2 : 1), *WujJwd* (1 : 1), *ModrzBaz* (2 : 1), *NiemObr* (1 :

4), *SkarKaz* (1 : 1); ~ -émi (7), -(e)mi (44). *f* ludzkiémi (31), ludzkimi (26); -émi *RejPs*, *RejKup*, *LubPs*, *RejFig*, *BibRadz*, *BielKron*, *GrzegR6żn*, *Mącz* (2), *SarnUzn*, *RejPos*, *RejZwierc* (4), *WujJud*, *WujJudConf* (2), *SkarŻyw* (2), *NiemObr* (3); -imi *SeklKat* (2), *KromRozm I*, *KromRozm II*, *GroicPorz*, *Leop*, *CzechRozm*, *CzechEp* (3), *WujNT* (4), *CzahTr*; -émi : -imi *KrowObr* (1 : 5), *ModrzBaz* (5 : 1), *KochPs* (1 : 1), *SkarKaz* (1 : 1); -émi (1), -(e)mi (30). *n* ludzkimi (7), ludzkiémi (4); -imi *CzechEp* (3), *NiemObr*, *Phil*, *GosłCast*; -émi *BibRadz*, *ModrzBaz*, *SarnStat*; -imi : -émi *SkarKaz* (1 : 1); ~ -émi (1), -(e)mi (3). $\diamond$ *L* ludzkich (135). $\diamond$ *V m pers* ludzcy (9). $\diamond$ *G sg n skostn* z ludzka (1). $\diamond$ *D n skostn* po ludzku (2).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *Przymiotnik od „ludzie” (postawą znaczeniową jest człowiek jako liczba pojedyncza, ludzie jako liczba mnoga); humanus Mącz, Cn; hominis, hominum, populi Mącz (4032) : ktore Márcyonitámi ábo Ariany [...] zowá/ cí iuz przeštáli być Chrześcijány: że ítráciwfy imię Chrístułowe/ ludzkie y obce nazwiłká przyięli. WujNT 444.*

N sg f w funkcji orzecznika: »ludzka« = rzecz ludzka (1): Iełli to obiecować y mówić kto może: íż żadne kácerstwo po síodmem Zborze nie powtánie/ [...] Co iáko iełt nie ludzka ále Anielfka/ [...] káždy to widzi. SkarJedn 299.

W przeciwstawieniach: »boży (a. boski) (3), anjelski ... ludzki« (4): SkarJedn 299; SkarŻyw 484; Idź zá mną ízátanie: bo nie rozumiełz co iełt Bożego/ ále co iełt ludzkiego [non sapis quae Dei sunt, sed quae sunt hominum], WujNT Mar 8/33 [idem] Matth 16/23.

Frazy: »niewo ludzkiego« (1): VCźniowie nie co ludzkiego ćierzpieli/ y gorłzyli íę wtym/ íż Piotrá nád inne wśzytkie przełóżył SkarJedn 69.

»ludzka rzecz jest« = perhumanum est Modrz [szyk zmienny] (5): ModrzBaz 67; Powádzic íę/ y w íwary záć bráćiey/ rzecz iełt ludzka y przygodna SkarJedn 335; Vpásć ludzka rzecz iełt/ ále y powtác ludzka SkarŻyw 168; LatHar 137.

Zwroty: »kształt, postawę ludzką (-i) na się wziąć (a. brać« [szyk zmienny] (1 : 1): A także y Kryłtus/ izali íam íebie nie vniżył/ wziáwfy ná íę postáw(ę) ludzką/ gdy thy íłowá/ pyłznym Bíłkupom y nádętym Fáryzeuśzom mówił? KrowObr C3; CzechEp 316.

»przyjąć osobę [= postać] ludzką« (1): Anektánábus rzekł [do Olimpiji] iełli mi dáłz miełtce ná páłacu/ bogá onego oblicznie ogládałz/ ábowiem on bog w ofobie ímokowey do ciebie przyydzie á potym przyymie ofobę ludzką [humanam formam]/ á ná moje podobieństwo íe vkaże. HistAl A4.

»stopy ludzkiej nie najdować« (1): Ci z kráiów Aquilonom podłętych / [...] po nieświádomych pułzczách íye błákáli/ Gdzie ítopy ludzkiéy nie náydowáli KochPs 164.

Wyrażenia: »bogowie ludzcy« (1): wśzyfcy Elohimowie/ to iełt Bogowie ludzcy báłwány ábo nikczemnościami íą CzechRozm 51v.

»imieniem ludzkim« (1): iełli íe to [błogosłáwienie] godzi czynić imieniem ludzkim: á czemu by nie godziło ánielfkim? Ale íż íe godzi ludzkim/ iákołz tym obiecał Bog vćić Abráhámá. CzechRozm 50.

»krolestwo ludzkie« = regnum hominum Vulg (3): Leop Dan 5/21; BibRadz Dan 4/14; co może być dźwińneyśzego ná áwiećie nád Krolestwo ludzkie/ ná kíztałt Krolestwá Bożego ípřáwione? OrzRozm A2.

»kształt ludzki« [szyk 2 : 1] (3): Pożrzy ná ony ludzkie vrody/ vbioiry/ kftały/ obyczáie/ gotowości/ że chodzą rotámi młodzi ludzie iáko Lwi/ á fnadźby fie mogli/ iáko ono dawna przypowieść/ y z dyabły łámáć. *RejZwierc* 185v. Cf »kształt ludzki na się brać«, »w kształcie ludzkim«.

»z liczby ludzkiej« = *spōsrod ludzi* (1): zmocniác fie nad námi fnádnie złoćiwi, Iefli iem co máło wedle myfli dozwołifz ktorzy byf nadz [!] fpráwnie mieli z liczby ludzkiej być wyrzuceni. *RejPs* 17v.

»niewolnik ludzki« = *servus hominum Vulg* [szyk 2 : 1] (3): Sekretarz nárzekał [...] ifz człek nigdy fam fwey wolności vzyć niemoże: ále zázwdy ludzkim niewolnikiem być muśi. *SkarŻyw* 4 12, 92; Drogośće kupieni/ nie bądźćiefz niewolniki ludzkimi *WujNT* 1. *Cor* 7/23.

bibl. »osoba, persona ludzka« = *facies hominum PolAni, Vulg; persona hominum Vulg* [szyk 12 : 2] (10:4) : *OpecŻyw* 75; Miśtrzu wiemy iżeś práwdźiwy/ i niedbálfz na żádnego/ Bo niepatrzyć na ofobę ludzką/ ale wpráwdźie drogi bożyi nauczálfz. *MurzNT* *Mar* 12/14; tżemu perfonámi ludzkimi brákuiefz? *KrowObr* 201, A3, C2, 76 [2 r.], 201, 224v; *Leop* *Matth* 22/16; *RejPos* 250; *NiemObr* 89; *WujNT* *Matth* 22/16, *Mar* 12/14.

»w osobie, w kształcie, w postawie ludzkiej (-im)« (3 : 1 : 1) (5): *BielKron* 12; Raz czárt w ofobie ludzkiej cóś do niego przyniośf opráwiác *SkarŻyw* 508; pośfáł do nich zniebá Anioła fwe^{go}/ ktorzy fię wpoftáwie ludzkiej vkazał w Gálgáli *SkarŻyw* 557, 484; Anioł w perfonie Bożey okázuiący fię/ chodził ták w kftałyce ludzkim iáko tż powiedziano *CzechEp* 262.

»wszelka pięć ludzka« = *wszyscy ludzie* (1): Wyleię [swoje błogosławieństwo]/ mowi Pan B. z Duchá mego/ ná wfzelką płęc ludzką/ nie ná fwiece. *KrowObr* 89v.

»podobieństwo ludzkie« (1): Páść bowiem owce/ fłowo wzięte od podobieñftwá ludzkiego/ nic innego nie znáczy/ iedno vczyć *NiemObr* 39.

»rozność ludzka« (5): czemu tu Pan tę rozność ludzką dzyewicámi przeżywa/ á iź ie ku ftanom pánieñfkim przyrownywa. *RejPos* 342v, 342v *marg*; Ták y w Rzeczypośp: gdy ieden nie rzádzi/ á rozności ludzkich nie miárkuie/ wfzytko fię kroleśftwo niezgodá obála. *SkarKazSej* 676b.

»ludzka starożytność« = *ludzie żyjący w czasach bardzo odległych od nas* (1): Pzfelfzłych rzeczy álbo minętych/ ludzka ftárożytność tż piśác nie zániedbála *BielKron* 333v.

»z ludzkiej strony« (1): Máiąc páná po fobie/ iuź ia z ludzkiéy ftrony Niemogę być wfzkodzony *KochPs* 177.

»ścierw ludzki« (1): to mieyfće zowá pfię pole [...] bo fie tám było pfow wiele zbiegło ná ścierw ludzki *BielKron* 352.

»trupcy ludzkie« = *cadavera hominum Vulg, PolAnt* (2): to mowi Pan Bog Ifráelki do domow miáftá tego/ [...] áby fie potykáli z Cháldeyczyki/ á żeby ie nápełnili trupámi ludzkiemi *Leop* *Ier* 33/5; *BibRadz* *Ier* 33/5.

»ludzkie ubiory« (1): *RejZwierc* 185v cf »ludzki kształt«.

»ludzka uroda« (3): Widząc Sámuel Heliábá vrody dobrej/ [...] Rzekł k niemu Pan Bog/ nie pátrzę ia ná ludzkie vrody áni cudności ciála gdy przełożeñftwá rozdawam/ iedno ná myfli cnotliwe. *BielKron* 65; *RejZwierc* 185v. Cf »nad ludzką urodę«.

»nad ludzką urodę« (1): A Pan prześliczną zónę nád ludzką vrodę Ma/ ze wfzech nawdźięcznieyfzą *GosłCast* 15.

»ludzka wielkość« = *duża ilość ludzi* (1): wnowym zakonie nád Szczepanem płacz wielki wczynili: nierozumiey áby tám było żáłołne plákánie: ále był tylo zacny á wielki/ nakładem y ludzką wielkością ozdobyony/ pogrzeb. *SkarŻyw* [197].

»wzrost ludzki« = *statura Mącz* (2): Statuae et imagines simulachra sunt corporum, Słupy y obrázy fą wyobrazenie wzroftów ludzkich. *Mącz* 394c, 417d.

Szereg: »i ludzki i boski« (1): Aniołowie ktorzy kiedy imieniem Bożym co do ludzi mowili/ kíztałt y ludzki chociaż ludźmi nie byli/ y Boski gdy iáko Bog fám ludziom rofkázowáli/ chociaż fię też Bogámi nie ftáwáli/ ná fię bráli *CzechEp* 316.

Wyrażenia przyimkowe: »po ludzku« (1): Humanitus – Po liudsku, ludzkim zwiczaiem. *Calep* 491a.

»z ludzka« (1): Populariter – Liudsko zludzka, łaską. *Calep* 822b.

a. *Do człowieka albo ludzi należący jako część składowa lub produkt ich organizmu fizycznego albo jako element ich psychiki* (1193) : Wípomagáiąc głúpość ludzką/ Ozięgnął [!] ieft przyiaźń wielką. *BierEz* F2v; *PatKaz III* 134v; *Cerasies*. Ludzkie włofy *Mymer*¹ 21v; *FalZioł* [35], IV 31c, V 13v, 87v; *WróbŻołt* 103/15, nn4v, oo8; á nielza iedno nam vpáđłem a opulfczonem od ludzkich mocy/ wćiekác fie o rátkunk do cíebye *RejPs* 109v; *RejJóz* E2; *HistAl* B, Gv, H7, K6; *MurzNT* 126; *KromRozm II* t4v; *KromRozm III* I8v, N6v; *Diar* 45; *GórnRozm* Fv; *LubPs* Mv marg, P3v, Y6v; Ty pieniężne karánia/ y nágródenia ftronie obrážoney/ dla tego fą wynáleżione dowćipem Ludzkim/ áby pokoy pófpolity był záchowan*GroicPorz* k4v; *KrowObr* A2v, 108v, 207v; *Leop Sap* 12/5, Is 66/6, Act 17/30; *BibRadz* I 138b marg, 196b marg, 3. *Esdr* 4/2, II 93a marg, 141a marg (8); *OrzRozm* A2y; ná drugim wyfpie náležli ludzi ktorzy [...] mieli fznury ná fzyi z zębów ludzkich miáłto łáncuchá. *BielKron* 452v, 118v, 203, 244; *GrzegRóżn* A2v, Hv; *Lumbricus*, Głiftá robak który fie w żoładku luckim záląga *Mącz* 199b, 170d, 220a, 442e, 489d, 507d; *OrzQuin* R4v, Y2; fłóńce [...] płotno bieli/ á licá ludzkie czerni.*SienLek* 30v, 196; *LeovPrzep* D; *RejAp* 191v, Eev, Ff4; *GórnDworz* M7; *BiałKat* 181, 226; Acżkolwiek my iefzcze w wiefłzey proznołci y wiefłzym fie błędzie obieramy niż oná młodość dziecinna/ ktorey tylko mądrości ludzkiej niedoftawa *KuczbKat* 395, 80, 225, 285, 395, *RejZwierc* 99c, 125; *WujJud* 137v; *HistHel* C2v; *StryjWjaz* A2v; *CzechRozm* 59, 129, 137; *ModrzBaz* 23v, 35v, 53, 53v, 65, 136; iemu fpiewaymy fercem/ wfty/ y wczynki/ ile słábość ludzka náłzá przemoże. *SkarJedn* 313, 279, 313, 327; *Oczko* 27; *KochPs* 26; Kazánie iego było wedle ludzkiego poięcia: trudnych rzeczy nie rad ná kazánie wnošł *SkarŻyw* 202, 51, 196 [2 r.], 284, 291, 390 (14); *CzechEp* 81, 105, 122, 149, 160 (11); *NiemObr* 14; *ReszPrz* 40; *WisznTr* 22; *ArtKanc* P18; *ActReg* 134, 135, 141, *Phil* I; OBrzezuią tve ůwięte/ Pánie/ cíáło/ By ftąd/ ludzkiemu poddáne fię sftáło *GrabowSet* Kv, E3, N, O, X3v; fám Pan Bóg głos táki ludzki połyłác raczy/ którym Wáfzē Kró: M. ná tę woynę fpráwiedliwą [...] wyzywa *OrzJan* 118, 108, 121 [2 r.]; *LatHar* 135, 262, 401, 603, 649 (8); *KołakSzczęšł* [D]v; To fzemránie wfzczeło fię z krewkošci ludzkiej *WujNT* 419, 56, 116, 193 marg, 536, 656 (12); *SarnStat* 31, 466, 467, 862, 915 (14); *WitosłLut* A4; *PowodPr* 47; *SkarKaz* 38a, 39a, 43a, 204a, 276b (7); *SkarKazSej* 683b, 686b, 688a, 698b; Pátrzay iáko to ten Pogánin piękne podobieñstwo przytoczył o członkách ludzkich *KlonWor ded* **3v, 37, 75; *SzarzRyt* D.

W przeciwstawieniach: »ludzki ... boski (a. boży) (5). bydlęcy (2), Pański, Chrystusow, Jego, Pana Boga z nieba« (12): Skonał ieft Pláto za czáfu Philipa krola Macedonškiego, [...] zawfze fie wcząc á

nigdi nie próżnując y z tego go gwiazdarze naziwali więcej bołkiego niż ludzkiego przyrodzenia *BielŻyw* 85; *Diar* 89; *BibRadz* I 93a marg; *BielKron* 80; Rozne Pánłkie przyrodzenie od ludzkiego. *RejPos* 166v marg; *SkarJedn* 315 [2 r.]; *SkarŻyw* 118; Nie kázdec ćiało/ tymże ielt ćiałem: ále inłze ludzkie/ inłze bydłęce [*hominum ... pecorum*]/ inłze ptálze/ á inłze rybie. *WujNT* 1.Cor 15/39, *przedm* 19; *SkarKaz* 204h; Tákíey wam/ przeważni Senatorowie/ mądrości z niebá potrzebá. Bo ludzka rychło pobłádzi *SkarKazSej* 660b.

W porównaniach (3): Niedbáłe fercá ludzkie/ fą iáko opoká álbo iáko rola nieplódna. *RejPos* 64v marg; Przirodzenie luckie iáko goła tablicá. *RejPos* 337v marg; ktora [*nauka*] iáko defłdz łuchą ziemię fercá ludzkie do rodzenia dobrych vczyńkow odwilzáłá *SkarŻyw* 372.

W charakterystycznych połączeniach: ludzkie (-i, -a) członki (4), krew (4), lice, moszna, nogi, oblicze, oczy (2), ręka (2), trzewa, twarz (5), usta, włosy, wzrok, zęby (2), żółądek, żywot; głos (9), gnoj; animusz (3), bystrość, chytróść (5), cnota (7), dobroć, dowcip (14), duch [= dech], głupstwo (głupóść) (4), godność, grubość, krewkość (27), lekkość, łakomstwo, mądrość (19), moc (10), mozg [= umysł], niepojęcie, niestateczność, niewiadomość, odmienność, omylność, poczciwość (2), pojęcie (4), pożądnóść, przedusznóść, przymioty, siła (7), słabość, srogość, statek [= stateczność, ślepotá (3), ułomność, umiejętnóść, wiadomość (14), widomość, zacność, zmysł (6).

Frazy: »ile krewkość ludzka zniesie (a. może)« [*szyk zmienny*] (2): niechcełz [...] Páná Bogá twego/ żadną rzeczą/ ile ludzka krekość zniesie/ obrázác/ y o to zpilnością próś tegoż Páná *LatHar* 3; *WujNT* 237.

»nie jest (w) mocy ludzkiej, ludzka moc« (5 : 1): *BiałKaz* E2v; ty łprawy nie fą mocy ludzkiéy: kthóre fye ná wieczery Pánłkiéy działy *BiałKat* 281; Pan Bog onemu Kápłánowi vkazał/ ilz nie ielt w mocy ludzkiej/ ducha łez onych gdy go z miłóśierdziá łwego komu dáie/ kroćić y łtánowić. *SkarŻyw* 580, 369; *WujNT* 546 marg, Bbbbbbv.

»rozum ludzki (pojąć i) ogarnąć, dosięgnąć, pojąć ani domyślać się nie może; rozumem ludzkim nie ogarniony, niedośćigły; rozumowi ludzkíemu niedośćigły« [*szyk zmienny*] (4 : 1 : 1; 3 : 2; 1): *SekłKat* R4; Bo ludzki rozum nyebyełkich á bołkich rzeczy y łpraw dofyęgnąć nyemoże *KromRozm III* A6; *KuczłKat* 1 marg, 15; Iż łie ták BOgu łpodobáło/ mądrość łwą/ y łády łwe/ rozumem/ ludzkim nieogárnione/ przed ludźmi [...] zákryć *CzechRozm* 170v; *KarnNap* D3; *Oczko* 1v; *NiemObr* 10; *LatHar* 192, 376 [2 r.]; *WujNT* Xxxxx3.

»nie ludzkiej to siły« = *przekracza możliwości ludzkie* (2): *SkarŻyw* 91; Mátką bydź/ Panną zoftác/ nie ludzkiéy to siły/ A ielcze Bogá rodzić/ rzeczy więłzże były. *SiebRozmyśł* F3v.

Zwroty: »w ciało ludzkie wcielić się« [*o Chrystusie*] (1): Domyflić łię było trudno iż Bog w ćiało łię ludzkie wćielił. *SkarKaz* 117a marg.

»przyjść w naturze, w ćiele ludzkim (-ej)« [*o Chrystusie*] (1 : 1): Ten przyłzedłzy ná świať w náturze ludzkiej/ oznaymił łię być Synem Oycá niebiełkiego. nie czynionym áni łpołobionym *SkarKaz* 275a, 488a.

»przyjąć (a. wziąć) ná się naturę, ciało ludzkie (-ą); przyjęćie náture ludzkiej« [*o Chrystusie*] (2 : 1; 1): Prziymie ná łię ludzkie ćiało/ Ták łie Bogu podobáło. *BielKron* 134; *LeovPrzep* E4; *SkarŻyw* 484;

ten prawdziwy Bog/ [...] miał fię łam łtáwić/ y ná ziemi przez przyięcie náтуры ludzkiej/ towarzysztwo z ludźmi przyiąć *CzechEp* 190.

»z ludzkiej krwi narodzić się« [o *Chrystusie*] (1): ktorey [łaski] wzywáli zá obietnicą Mefyafzá y krolá przyłzłego/ ktory fię z ludzkiej krwi národzić miał *SkarŻyw* 268.

»w pamięci ludzkiej być, trwać, żyć« [szyk *zmienny*] (2 : 1 : 2): *LibLeg* 11/185v; *GórnDworz* V4v; tá rzecz [...] w ludzkiej pámięci łłuznie by trwác miálá. *HistLan* A2v; tá [matka] ktorá z Chrystufem żyie w niebie y w ludzkiej pámięci żyć będzie: ná cześć Bogu wńczemogácemu. *SkarŻyw* 198; *SarnStat* 454.

»z pamięci ludzkiej wypaść, wyjść, wygładzić, wytrzeć, wynieść, wykorzeniony, zgładzony; nigdy (a. na wieki) z pamięci ludzkiej nie zginie« [szyk *zmienny*] (2 : 2 : 1 : 1 : 1 : 1 : 2): *RejPs* 167v; Ná wyeki s pámyęci ludzkyey thá miłość nye zginye *LubPs* dd5; Obruit eum oblivione vetustas, Dawność czáfu wynioslá go z ludzkiej pámięci. *Mącz* 362a, 261d; *BielSpr* 46; rozność że zá profłego łtanu człowieká dáć dzieięć grzywien/ á zá śláhcicá łto grzywien ábo gárdło/ [...] z porządney Rzeczypołpóltey ma być wyrzuconá/ y z pámięci ludzkiej wykorzenioná [ex omni memoria hominum exterminanda]. *ModrzBaz* 73; *SkarJedn* 84, 266; *KochPs* 12; *CzechEp* 87; *SarnStat* 908.

»ludzkiego potu darmo używać« (1): Vkałz kędy Pan Bog przykazał [...] w chłodzie łiedzieć/ proznowác/ á ludzkiego pothu dármo wzywác? *KrowObr* 140.

»rozum ludzki przechodzić, przewyższać, przechodzący« (4 : 1 : 2): *KromRozm II* n4v; oná moc ktorá máią Ciáło y Krew Páná náłzego [...] włyłtek rozum ludzki przewyżłza *KuczKat* 235, 1; *SkarJedn* 43; *SkarŻyw* 141; *WujNT* 67; *SkarKaz* 276b.

»ludzkie siły przechodzić« (1): łam Pan Bog to ich tákie przedłięwzięcie łpráwuie/ [...] gdyż tákowe łpráwy ludzkie łiły przechodzą. *ReszHoz* 138.

»ludzką twarz na sobie mieć« = *być szlachetnym, wartościowym człowiekiem* (1): Co tedy [modłitwy za umarłych] włytkie narody po łwiecie czynią/ czego ładen nie zániechywa/ kto ludzką twarz ná łobie ma *SkarKaz* 382a.

Zwroty peryfr. na oznaczenie zabijania ludzi: bibl. »we krwi ludzkiej brodzić« [szyk *zmienny*] (2): *KochFrag* 17; A on łitery zá ludźie wylał krew łwoię/ w ludzkiej krwi brodzić będzie. *SkarKaz* 7b.

»ręce we krwi ludzkiej maczáć« (1): Aegipczykowie/ [...] Nigdy ręku łwych we krwi ludzkiéy nie máczáli *ZawJeft* 32.

»ręce krwią ludzką mazać, krwią ludzką pomazać się, zmazany« (1 : 1 : 1): *BielKron* 203, 321; groził im P. Bog zgubá włytkiey łiemie/ krwią ludzką ták zmázáney á nieoczyścioneý *SkarKaz* 315a.

»krew ludzką (roz)l(ew)ác (a. przelać); krwi ludzkiej roźl(ew)anie (a. przelanie); krew ludzka przelana; rozłewca (a. rozłewacz) krwi ludzkiej« = *effundere sanguinem hominis, effusio sanguinis humani* *Modrz* [szyk *zmienny*] [11; 4; 1; 2]: Tomiris [...] wielkiemu rozłewáčzowi krwi ludzkiej Cirułowí głowę wćięłá? *BielKron* 320, 114, 163, 354v; *RejAp* 189; Złyc thez miecz bo ná to łpráwion áby ludzką krew rozłewał *RejZwierz* 71v, 77v; *ModrzBaz* 78v, 80, 106, 144; *SkarŻyw* 271, 546; *PowodPr* 67; *SkarKaz* 314b, 315a; *SkarKazSej* 687b; *KlonWor* 30.

»krwią ludzką (s)kropić« = *sanguine humano conspergere* *Modrz* (2): Dołzłó nas y to/ że łciány tych ktorí ná gránice wyiędzáli/ krwią ludzką łliropiono. *ModrzBaz* 140v, 63v.

Wyrażenia: »ciało ludzkie« = *caro hominis PolAnt; corpus hominis Modrz* [szyk 39 : 11] (50): *FalZioł* [*7]v; *HistAl* K4v; *KromRozm III* D7; Wiem ia dobrze o tobye [biczu boży] nie ftráfzy mie prożno/ Iż ludzkie ciało z dużą rozdzyci fie rozno. *BielKom* C8v; *LubPs* gg6; *KrowObr* 103, 120; *BibRadz I* 9c marg, *Ex* 30/32; *BielKron* 127v, 441, 445, 461v; *GrzegRóżn* O2; *RejAp* 63v; *KuczbKat* 90, 165; czym więcey Krol one wády z Rzeczypołpolitey wypędzi/ tym więcey będziemy o niem rozumieć/ że on nietylko ciáá ludzkie [...] ále też y owżem więcey fercá ludzkie rządzi y ípráwuie *ModrzBaz* 19v, 37v; *SkarJedn* 14, 58, 155; *Oczko* 25v; *SkarŻyw* 2, 92, 136, 353, 441; *CzechEp* 203; práwá tylko ná ciáá ludzkie moc máią/ które z przyrodzenia inżym pánóm/ to iest/ vmyśóm fá podáné. *KochWr* 25, 25; *LatHar* 374; *WujNT* 310; *PowodPr* 49; *SkarKaz* 39a, 118b, 204b [2 r.], 205a, 208a, 488a; W Ciele ludzkim dwa fá przednieyże członki ktoremi fie ciało ożywia y vmacnia: ferce y głowá *SkarKaz* 689a, 676a, 681b, 689a marg, 700a. Cf »w ciało ludzkie wcielić się«, »przyjąc na się ludzkie ciało«, »w ciele ludzkim «.

»ciało ludzkie« = *zwłoki; corpus hominis HistAl* [szyk 2 : 2] (4): *HistAl* H8v; *KrowObr* 104; Ielli wielką moc iest/ rzeczy ítworzone zátrzymáć/ áby niezginęły. [...] niemnieyża iest ciáá ludzkie yuż w proch obrocone słowem w fkrześć *BialKaz* E2v; *ZawJeft* 30.

»w ciele ludzkim« = *jako człowiek* (2): páłace/ rofkośzy/ doftátki/ swoim vczniom w oczách ftáwił/ pokázuiąc fie [...] krolem w krolestwie swoim nie vftáiącym y wiecznym. Aby podłością iego y poniżeniem w ciele ludzkim [...] nie obrażáli fie *SkarKaz* 122b. Cf »przyjść w ciele ludzkim«.

»duch ludzki« (2): *GrabowSet* I4v; K temu iáko Duch ludzki [*spiritus hominis*] zna to co iest w człowiecze/ przeto że iest wnétrzny/ y społiŃny człowiekowi: ták też Duch Boży znáiąc Bozkie rzeczy/ muŃ być wnétrzny y społiŃny Bogu *WujNT* 1.Cor 2/11.

»duch ludzki« = *święty w niebie* (2): *KromRozm III* B3; Trzeći Ńtan/ duchowie ludzcy/ ábo Ńwięci vmárli. *SkarKaz* 634a marg.

»duch ludzki« (1): Kto wie/ ielli duch ludzki do niebá wŃtępuie/ á bydlęcy do zyemie Ńtápi. *BielKron* 80.

»ludzkie duchy« = *duchowe wartości ludzkie* (1): [bez pisma] ludzkie duchy áłbo vczynki cnotliwe poŃpołuby z áwiátá z ciáły zchodziły bez pámięci ludzkiej. *BielKron*.

»dusza ludzka« = *animus proprius Modrz* [szyk 80 : 10] (90): *RejKup* bb7v; *MurzNT* 199; *KromRozm III* D7; *BielKom* D2; Ńtworzeniu bożemu/ przes obrazy przychodzi ná duży ludzkiej/ wielkie pokuŃzenie *KrowObr* 116v, 95, 130, 183v; Tales [...] pokládał być ludzkie duŃze nieŃmiertelne. *BielKron* 12lv, 12lv, 202; *OrzQuin* Aa3v; *RejAp* 152; *RejPos* 89v; Syn człowieczy nie przyzedł [!] áby trácił duŃze ludzkie/ ále iżby záchowywał. *GrzegŃm* 66; *KuczbKat* 280; *WujJudConf* 91v; dofyć máią prace Plebanowie máiąc Ńtáránie o duŃzach ludzkich [*animarum in hominibus*]/ vcząc ludzi/ Sákrámentámi KoŃcielnemi poŃługuiąc *ModrzBaz* 131 v, 132; *SkarJedn* 7; *SkarŻyw* 126, 249, 308, 463, 536 (35); *CzechEp* [415]; *LatHar* +5v, 133, 236, 296, 367 (7); *WujNT* przedm 27, s. 310, 324, 710; *WysKaz* 40; *SkarKaz* 117a, 118b [2 r.], 119a [4 r.], 119b, 453a, 516a, Oooo2v (17); *SkarKazSej* 680b, 681 a, 700a, 700b, 703b.

»gardło ludzkie« = *życie ludzkie; caput hominis* *Modrz* (2): Ieśliże tedy zwyciężcá odeymowaniem wolnościy gárdlá ludzkiego [*vita hominum*] niemoże prawdziwie wrzędu łwego vzywać to iest prawdziwym Pánem *ModrzBaz* 127, 46.

»głowa ludzka« = *kara za zabójstwo* (2): A przetoż y nierownością summy/ y zaniechaniem więzienia dzieie się wielką rozność około szácowania głów ludzkich [*est summa caedibus hominum aestimandis*] *ModrzBaz* 80; *GórnRozm E2v marg.*

»głowa ludzka« = *umysł ludzki* [szyk 1 : 1] (2): *CzechEp* 202; Ták y w tym łwoię mądrość [Bóg] okázuie znácznie: Ze w ludzkie głowy wlepił różné obyczáie *KochMarsz* 154.

»język ludzki« = *mowa ludzka; lingua hominum* *Vulg* [szyk 9 : 5] (14): *PatKaz III* 147v; *KromRozm II* g4v; *LubPs Rv marg*, Y2; Pan Bog [...] przez ięzyk ludzki w miłofierdziu łwoim wyłowion być niemoże *BibRadz* *3; *GórnDworz V8*; *RejPos* 298; Niechże mię tedy kto chce iák raczy szácuię/ Włzák wiem iż ludzki ięzyk mędrzym nie borguie. *HistLan* F6; *WujJud* 243; *SkarJedn* 10; *Phil* G3; *GrabowSet Kv*; *WujNT* 1.0or 13/1; *SkarKaz* 122a.

»ludzki język« = *obmowa, oszczerstwo* (2): AŁcibiádes [...] Widząc iż mu się ludzie/ dziwiuią poftronie. Vciął idąc pfu ogon/ [...] Wolę iż tym ogonem odpráwię tę trwoę. Niżby ze mnie pócichu wzory wybieráli/ Włzák wiem ludzkie ięzyki/ ná co się vdáli. *RejZwierz* 6v; *GrabowSet* Q2.

»krew ludzka [o krwi przelanej na skutek ran]« = *humanus sanguis* *Vulg* *Modrz*; *humanus cruor* *Modrz* [szyk 27: 3] (30): *Leop 2.Mach* 12/16; Tátárkać to rzecz/ [...] mocą/ ogniem/ mieczem/ pułtofzeniem pol/ krwią ludzką/ nábywać sławy [*humano cruore laudem quaerere*]. *ModrzBaz* 107; *WisznTr* 33; Tákés tobie wálzá kró: M. nie krwią ludzką/ áni trupy pomordowanemi łłał drógę do nieśmiertelności: ále tym/ żeś [...] pilnie strzegł wiáry Kátholickicy *OrzJan* 94. Cf *Zwroty peryfr.*

»krew ludzka« = *życie ludzkie; sanguis humanus* *Vulg* (2): miałto študnice wieczney rzeki/ dałés nieśpráwiedliwym krew ludzką. *Leop Sap* 11/7; Bo się y łam bez nášienia męzkiego vrodził: a matki z ktorey ludzliá krew wziął/ zmázáneý żadnym grzechem mieć niechciał *SkarKaz* 577a.

»krew ludzka« = *namiętności, żądze* (1): niewiém [...] iefliż łłowá krew ludzką vιάć álbo rozιάć będą mogły. *GosłCast* 7.

»ciało i krew ludzka [= *Chrystusa*]« (1): Chleb z winem mocą przyrodzenia/ vłtáwicźnie się przemienia w Ciáło y Krew ludzką *KuczKat* 165.

»łby ludzkie« = *siedlisko myśli* (2): A ták dziwny łwiát á závikłány závždy łzumi á huczý około łbow ludzkich/ że łzum závždy około vłzu iákoby się pczóły roily. *RejZwierc* 100v, 100.

»łzy ludzkie« (2): iákie się łrogie pomłty y nád krolmi y nád krolełtwy rozlicznemi o thy nędzne łzy ludzkie/ ktorzy byli w nieśpráwiedliwości vciłnieni/ dziewáły. *RejZwierc* 43, 228.

»mięso ludzkie« [szyk 3 : 2] (5): Kámbales [!]/ ci ludzkie mięśo iedzą. *BielKron* 8v, 25, 441v, 445, 447.

»myśl ludzka« = *cogitatio humana a. hominis* *Modrz* [szyk 28 : 8] (36): *BierRaj* 16; Niechaj będzie dokonana żłoć grzełznikow/ á (ty panie) boże ktory znałz łerczá y myłli ludzkie powyłłzyłz łprawiedliwego. *WróbŻółt* 7/10; *HistAl* G; *BielKom* F8; *LubPs* hh2; *BielKron* 60, 260v; *SarnUzn* H4v; *RejPos* 28v, 306; *KuczKat* 115; *WujJud* 44v; *CzechRozm* 179v; Sliłkie łą myłli ludzkie: pámięć nietrwála *ModrzBaz* 88, 53; *KochPs* 45; *SkarŻyw* A3, 252 [2 r.], 383, 456, 582; *CzechEp* 199; *KochFr*

91; *KochDz* 105; *KochMarsz* 154; *KochWr* 25; *Paprup* F4v; *ActReg* 94; *WujNT* 99 marg, 212, 307, 581 marg, Bbbbbbv, Cccccc; *SarnStat* 18.

»nasienie ludzkie« (2): Też to s Krześciánfkiey wiary [*Machumet*] wzyął/ iż powieđał być Kryftulá s czyfitey pányy národzonego bez náfienia ludzkiego *BielKron* 165; *LatHar* 667.

»natura (jest) ludzka« = *natura Jiumana JanStat* [szyk 33 : 8] (41): Pátrzayże tu moy brácie tey ludzkiey náтуры/ Iáko o niey zewfzech ftron wfzędý fżpetne chmury. *RejWiz* 89v; *RejZwierz* A2v; *OrzQuin* Qv; *RejPos* 91v [2 r.], 95; wfzyftki táiemnice fwięte/ moc náтуры ludzkiey przechodzą *KuczbKat* 150, 170; *RejZwierc* 21v; *BielSpr* h4v; *WujJud* 70 marg, 254v, Mm7; *RejPosRozpr* [c4]; *CzechRozm* 38; *SkarJedn* [A *2]v; *Oczko* 29v; *SkarŻyw* 2 [2 r.], 81, 298; *CzechEp* 7v; náurá ludzka od Páná Bogá w człowieká wlana: chce po człowieku cnoty *Phil* H4; *LatHar* 401; *KořakCath* C3; *WujNT* 121; *SarnStat* 240; *SkarKaz* 208b, 245a, 42Ia, 551b, 608a (10). Cf »przyjąć na się naturę ludzką«, »przyjść w naturze ludzkiej«.

»pamięć ludzka« = *memoria hominis JanPrzyw* [szyk 34 : 121 (46): Iefth thego fżwyeza pamyecz lyvczka *LibLeg* 11/158, 6/156v; *RejZwierz* 51; *BielKron* 53V, 78v, 127, 334; *KwiatKsiąż* G4v; *Mącz* 115a; *GórnDworz* G5; *RejZwierc* A2 [2 r.]; *WujJudConf* 31v; od pámięci luckiey tákie Woyfko wtych tám polách dálekich y puftych niebywáło/ [...] iáko w ten czás. *BiałKaz* L3; *ModrzBaz* [l6]v; *SkarŻyw* A2; *StryjKron* 747; *NiemObr* 73; Swé podlé rymy zdobię/ ábych mógl przy tobie/ Wcífnąć fie w ludzká pámięć/ coś ty ziednał fobie. *KochFrag* 42; *KořakCath* A2; *SarnStat* 4, 11, 249, 1036, 1056, 1185; *KlonFlis* A3. Cf »w pámięci ludzkiej być«, »z pámięci ludzkiej wypaść«, »za ludzkiej pámięci«, »nad pámięć ludzką«.

»za ludzkiej pámięci« (2): zá ludzkiey pámięci pátrzay co Herbortow poginęło *OrzRozm* S; *GórnDworz* K3v.

»nad pámięć ludzką« (1): Kometá wielká [...] známionowáá fuřzá wielká/ która zá niey bylá nád pámięć ludzká. *BielKron* 422v.

»przyrodzenie ludzkie« = *natura humana Vulg, Modrz; humanitas Cn* [szyk 32 : 16] (48): *OpecŻyw* 150v; *FalZioł* [*7], +2v; *BielŻyw* 85, 118; *KromRozm I* N2v; *KromRozm II* k2v; *RejWiz* 14, 116v marg, Dd; *BibRadz* *6v; *BielKron* 9; *KwiatKsiąż* B3v marg; *RejPos* 166v, 246v marg, 337v; Iáko Pan Bog obaczywfzy rozność przyrodzenia ludzkiego y rozumem y przykazánim fwym ozdobić y przeřtrzegáć go raczył. *RejZwierc* 4, A3, A5 [2 r.], 12, 93v; Iáko iefť Ludzkie przyrodzenie złożone od Bogá z ciááá á z Duchá/ tákże ie teź y my ná dwoie obrácamy/ iedno ná Smysł/ drugie ná Pracą *BielSpr* b3v [3 r.]; *WujJud* 45v; *RejPosRozpr* b3; *CzechRozm* 162v; *ModrzBaz* 79, 136, 136v, 142v, 143v (8); *SkarJedn* 56; *SkarŻyw* 384, 459; *ArtKanc* A11v; *GórnRozm* Fv; *Phil* D4; IEť to rzecz napewnieyfza w ludzkim przyrodzeniu Iż káždy to nabárziey ma ná fwym baczeniu/ Co widzi być ná fwięćie práwie nalepřzego *KořakSzczeńł* A3; wfzelkie przyrodzenie źwierząt [...] dawa fię wfkromić/ y okrocone iefť przyrodzeniem ludzkim *WujNT Iac* 3/7, 8, 546, 607; *PowodPr* 17; *SkarKaz* 39a.

»rozum, rozumek ludzki« [w tym: wedle rozumu (3)] = *intellectus hominis PolAnt; ratio humana, ingenium humanum Modrz* [szyk 96 : 20] (115 : 1): Mądrořciá fwą Ariřtoteles wfzitkę miarę rozumu ludzkiego przeuyřłzał *BielŻyw* 90; *RejKupSekl* a3v; *MurzHist* Q4v; *KromRozm II* o; *KromRozm III* Pv; *LubPs* C, R2 marg, bbđ, ee marg; *KrowObr* 20, 90, 108v; *RejWiz* 127v; *BibRadz* *3v, I 123c marg,

Prov 20/27, I 356b marg; *BielKron* 333; *GrzegRóżn* Fv [3 r.]; *KwiatKsiąż* 14; *SarnUzn* B6; *RejAp* AA8v, 128; *Píczoly zálieř/ prořto íakoby rozum ludzki miály/ w thákíey cźci řwego krolá máíą/ íako kthorzy ná řwiecie pod grozą ludzie. GórnDworz* Gg; *RejPos* 16, 17v [2 r.], 32, 78, 126v, 271; *BiałKat* 176; *KuczbKat* 1, 80, 90, 110; *Proroctwá wřzelákíe pířmá Božego niemogą być z ludzkiego rozumu włáfnego wykłádáne/ ále z dárú Duchá řwiętego. WujJudConf* 32v, 39; *CzechRozm* 2v, 84v, 161v, 183v, 251v (12); *KarnNap* E4; *ModrzBaz* 28, 62 [2 r.], 130; *SkarJedn* 313; *Oczko* 2, 2v; *KochPs* 108; *SkarŻyw* 28, 213, 600; *StryjKron* 288; *CzechEp* 136; *NiemObr* 97, 100; *Rozum ludzki to pokázuie/ íz cźłowíeczy żywot/ nie może řię inřzą rzcęzą zápláćíć íedno żywotem. GórnRozm* E3, E3v; *ActReg* 42; *KochPij* C2v, C3; *LatHar* 34, 381; *KořakSzcześl* C4, C4v; *WujNT* 791; *JanNKar* B3; *SkarKaz* 160a, 242a, 277a [2 r.], 313a, 486b; *SkarKazSej* 657a, 689a, 691b; *SzarzRyt* C4. Cf »rozum ludzki pojąć nie może«, »rozum ludzki przechodzić«, »nad rozum ludzki«.

»nad rozum ludzki« [szyk 7 : 3] (10): *Czwarthe począczye bylo nath rozum ludzky y nath domnyemanye anyelkyye PatKaz II* 72v; *Mącz* 276d; *zá onych dawnych [...] ofobnych ludzi [...] řwiát ták řie był wyniořł rozumy nád ludzki rozum byłřremi/ íz theż wyřřřzey być nie mogłó GórnDworz* 12; *RejPos* 32, 41; *RejZwierc* 70v; *BudBib Eccli* 3/24[25]; *SkarŻyw* 126, 173, 384.

»serce ludzkie« = *dusza; siedlisko uczuć; uczucie; cor populi PolAnt; ammus hominis Modrz* [szyk 124 : 5] (129): *WróřŻořł* 7/10, 10/5; *RejPs* 48, 152; *kácerze řtátecznym á řwyętořliwym żywotem w řercá ludzkye řye wkradáli KromRozm I* C4v, M4v; *KromRozm III* F3v, G2v; *LubPs* B6 marg, E3 marg, G4 marg, I, Z4, bb5v; *GroicPorz* z4v; *Przes wiarę bywáią otzyřćíone řercá ludzkie KrowObr* 58v, 53, 59, 113v, 166, 229v (16); *BibRadz I* 183d marg, 34Ią margr, 4.Esdr 3/22; *OrzRozm* Q3; *SarnUzn* H4v [2 r.]; *Cźłowiek ktori nie wie řercá ludzkiego/ trudno ma pořádzáć. RejPos* 172v marg, 29, 68v, 118v, 140, 314 (12); *BiałKat* e3v, 8v, 158v, 216, 293v (7); *řámey thylko mocy Bořkíey náleży/ myřli y řercá ludzkie przeniknąć KuczbKat* 115; *WujJud* 9v, 95, 105; *RejPos* b4 [2 r.]; *RejPosWstaw* [41³]v, [41⁴]v; *Páná Bogá Oyca wřzego miłóřierdzia prořę/ áby [...] wřzytki fářřze rázem y zksiąg y z řerc ludzkich wykorzeniřł BudNT przedm* d3v; *CzechRozm* 61 v, 193v, 227v; *cźem wíęcey Krol one wády z Rzcęypóřpolitey wypędźí/ tym wíęcey będźíemy o niem rozumieć/ że on nietylko cíařá ludzkie á rzcęzy zwierzchne/ ále też [...] řercá ludzkie řządźí y řpráwuie ModrzBaz* 19v, 7, 19v [2 r.], 27v, 53, 86v, 136v; *SkarŻyw* 75, 202, 310, 517, 595 (13); *StryjKron* A, 86; *CzechEp* 193, 199; *NiemObr* 89, 150; *ReszPrz* 72; *ReszHoz* 136; *ReszList* 153, 155; *KochPieř* 40; *ArtKanc* A13v; *GrabowSet* K [2 r.]; *O ogníu míle řercá ludzkie zágrzewáiący/ ráćz mí dáć cźářtkę oney řářki/ ktorąř hoynie w dźíeń řwiątećzny wylářł LatHar* 34, 36, 269, 323, 580; *RybGęřli* C2v; *WujNT* 99 marg, 212, 307, 835, Bbbbbbv; *WysKaz*)(2v, 7; *SarnStat* 18; *SiebRozmyřl* I; *SkarKaz*)(3v, 207a, 207b, 347a, 456b, 519b, 636a; *SkarKazSej* 658b, 660b, 662b; *KlonWor ded* **2v.

»nad ludzkie (-ą) síły, síę« [szyk 1 : 1] (1 : 1): *SkarŻyw* 580; *Ale ná on dźíeń weźmie cíařo [...] mocne nád wřzytki ludzkie síły SkarKaz* 205a.

»sumienie ludzkie« [szyk 15 : 6] (21): *SeklWyzn* c2, c3, c3v; *řą phalřzywy palterze albo kařnodzieie/ ktorzy obcżąią luczkie řámnienia wřtawamy luczkimy albo řzatańřkimy SeklKat* 13, F2, M2v, P3; *RejKupSekl* a5; *Diar* 29, 86, 88; *KrowObr* 53v; *BielKron* 196v; *RejPos* 313, 338v; *BiałKat* 133v;

WujJudConf 38v; *CzechRozm* 94v; Ípowieđ ieft fiđło y piekło funnienia ludzkiego. *ReszPrz* 40; *LatHar* 254, 593.

»umysł ludzki« = *animus hominum a. humanus* *Mącz* [szyk 11 : 4] (15); *BielKron* 200v; rofkofzy zaprawde vmysły ludzkie/ y ciała zemglewaią y zniczczemniwaią/ á wftawiczna praca/ potwierdza y zmocniwa. *KwiatKsiąż* M3, G4; *Pervasit opinio per animos hominum*, Wfobiło fie to mniemanie w vmysły ludzkie. *Mącz* 473b, 252b, 289o, 387b, 478d; *KuczbKat* 365, 380; *WujJud* 42; *StryjKron* 175; *CzechEp* 256; *KochWr* 29; *KochPij* C3.

»usta ludzkie« = *mówienie, mowa ludzka; ora hominum* *Modrz* [w tym: w uściech (8)] [szyk 10 : 3] (13); *RejJóz* Q4; Długo tu w wcyech ludzkich tá łlawá trwác będye *LubPs* ee6v, E3, ee6v [2 r.]; *RejPos* 298; *HistLan* A3; *ModrzBaz* [16]; *KochPs* 173; A cołz zá dziw gdy fie ludzkim kłamlwym wftom wwieść damy *SkarŻyw* 213; *KochPam* 88; *ArtKanc* Q5v; *RybGęśli* D3v.

»wnętrznosci ludzkie« = *psychika ludzka* (2); *Mącz* 46c; Lecz my ktorzy wnątrznosci ludzkich widzieć nie możemy/ nie mamy zwierzchnych wczynkow ludzkich zwác pokrytością *WujNT* 99.

»(wolna) wola ludzka« [w tym: *wedle woli* (2), *za wolą* (2), *z wolej* (1)] = *voluntas humana* *Vulgi JanStat*; *voluntas hominis* *PolAnt* [szyk 24 : 9] (33); *HistAl* K3v; *KromRozm II* k2; *Diar* 89; piłmo Prorockie/ nie z wolej ludzkiej/ ieft nam podáne/ ale od Duchá Świętego *KrowObr* 151 [*Vulg 2.Petr* 1/21; *przekład tego samego tekstu BibRadz, WujNT*]; *BibRadz 2.Petr* 1/21; *BielKron* 171v, 424v; *Mącz* 323d; *WujJud* 32v; *WujJudConf* 66; *SkarJedn* 316; iáko trudno [...] w morzu nieprzeyrzánym/ ryb doftawác: ták rzecz ieft nie łacna/ wolą ludzką/ byftrą/ táiemną/ á chytrą/ wwiezić. *SkarŻyw* 312; *CzechEp* 112; *NiemObr* 70; *LatHar* 34; *WujNT przedm* 19, s. 121, 237, 547, 556, *2.Petr* 1/21; *SarnStat* 4, 1085; Wfprawiedliwienie grzełzne⁸⁰ z łáfki Bożey ieft/ ma wolność wolej ludzkiej *SkarKaz* Oooo2vb, 347a [2 r.], 489a, 518a, Ooooo; *SkarKazSej* 707a [4 r.].

Szeregi: »(tak, nie tylo) ludzki i (jako, ale i) anjelski« [szyk 3 : 2] (5); *PatKaz III* 147v; *KromRozm III* B3; Niemogą tego wymowić y wyłowić Angelfkie y ludzkie ięzyki *WujJudConf* 243; *SkarKaz* 276b; GDYbych mowić ięzykami ludzkimi y ánielłkimi/ [*hominum ... et angelorum*]/ á miłosci bych nie miał; sftalem fie iáko miedz brząkáiąca ábo cymbał brzmiący. *WujNT 1.Cor* 13/1 [*przekład tego samego tekstu PatKaz III*].

»boski (a. boży) i (a. czy) ludzki; boski z ludzkim« [szyk 9 : 3] (11; 1); *KrowObr* C2; Dijs hominibusque approbantibus, Zá boską y zá ludzką wolą *Mącz* 323d; *SkarJedn* [A*2]v, 315; O dwu rozdzielných náturách w Chryftufie Bołkiey y ludzkiej/ w iedney perfonie Syná Bożego [...] z Oycem y z Duchem S. złączonych *SkarŻyw* 320, 318, 337; *CzechEp* 77, 321; *WujNT* 87 *marg*; *SkarKaz* 242b, 515b.

»ludzki i cielesny« (1); ieft náuká Dijabelłka/ z rozumu y mądrości ludzkiej y cielesney od Antykryftá wprzędzioná y zmyłloná. *KrowObr* A2v.

»ludzki albo człowieczy« (1); iáko y człowieczeńftwo ieft ludzkie áho człowiecze/ á człowiek nie ieft człowieczeńftwá iákiego Synem. *GrzegRóżn* L.

»ludzki abo przyrodzony« (1); Święci kiedy grzechy odpufzczáią/ [...] tedy nie czynią tego iáką ludzką/ włafną/ ábo przyrodzoną mocą fwą; ále mocą nád przyrodzoną *WujNT* 408.

»ludzki i świecki« (1): famego Chryftufa y fławy iego [...] fkołztowawfzy/ [...] ludzkiej y świeckiej grubości prożney części fkuścić niemogła. *SkarŻyw* 581.

»ludzki i ziemski« (1): Náuuczyciele wie odłzożepieńczy wdáli fię zá mądrością ludzką y ziemską *BibRadz* I 138a marg.

W przeni (71) : Afenech wzrzawfzy Iozefa [...] mowila [...] nyewyedżyłaam by Iozef był fyn boży/ ani iżby moc ludzka mogła porodzytż taką cudnołctz *HistJóz* B4; *KromRozm* I F3v; Biskup Krakowfki ludzką mądrością wycinował piłmo fwięte *KrowObr* C4, C4; głupłstwo ludzkie[...] prągnie nád drugimi gory [*stultitia humana ... affectet eminentiam*]. *ModrzBaz* 56; Twemi ia/ Pánie/ będąc vpewniony Ohietnicami/ áni záślepioney Ludzkiej chytróści/ áni grożby [!] frogiey Bać fie nie będę *SzarzRyt* B [*idem*] B.

Zwoty: »w ludzkiej krwi kochać się, sobie rozkoszować« (1 : 1): *LubPs* C3; Gieżá [...] powoławfzy k łobie [...] przednieyfzych obywatelow/ vpominał ie áby Pána Bogá w káždey rzeczy przed oczymá mieli/ w ludzkiej krwi fie nie kocháli *BielKron* 299v.

»nasyć się, syty krwi ludzkiej« (1 : 1): o wielkim okrucieńłtwie Perłow ktorzy fie nie mogli náfyćić krwi ludzkiej *BibRadz* I 451a marg; *BielKron* 207v.

»krwią ludzką pastwiący się« (1): Aleć zá nic v Kátholikow Rzymfkich ták sam Chriftus Pan/ iáko y to co co [!] czynić rofkazał: wołá ná tych swoich krwią fię ludzką páłtwiących páłterzách przeftáwác *CzechEp* 43.

»krwie ludzkiej pragnący, pragnąc« [*szyk zmienny*] (3 : 2): *MiechGlab* 36; *GliczKsiąż* D4; prągnąłes krwi ludzkiej do śmierci/ nápiyże fie iey y po śmierci. *BielKron* 113; *CzechRozm* 101; A Boże day to áby fię wždy kiedyżkolwiek tey krwi ludzkiej prągnące pijawki vznác mogły/ y mordow fwych [...] poprzeftác *CzechEp* 46.

»krew ludzką ssać« (1): Ktorzi tedy tákie podatki trawia/ [...] o tych mam rozumieć/ że ták czynia iákoby krew ludzką sfáli [*ii ianquam populi sanguinem sugere*] *ModrzBaz* 125v.

»ciągnąc ludzkie oczy ku sobie (a. za sobą)« (2):w podziwieniu był v wśzytkich/ y ciągnął thák ludzkie oczy ku łobie/ iáko ciągnie Mágnes kámieñ żelázo. *GórnDworz* 17; *ZawJeft* 47.

»ludzkie oczy na się obroćić« (1): káždy kto miłuiie/ ftára fie o to/ áby chęć fwą/ y ferdeczną miłóść/ czo náibárziesy miłey fwey pokazał [...] sam przez fię tho fpráwuiać/ ludzkie oczy ná fię obroćić *GórnDworz* Dd2.

»(za)mieszać rozum(y) ludzki(emi); zamieszanie rozumow ludzkich« [*szyk zmienny*] (2 : 1): *RejWiz* 82; Pátrzayże tu dziwney fpráwy Pána tego/ á dziwnego zamiefzánia rozumow ludzkich od niego *RejPos* 47; ták też człowieká cztery áffekty napřednieyfze vnołżá/ które [...] Polacy według Ciceroná zowá zamętki/ dla tego że macą y miefzáiá rozum ludzki *KlonFlis* A4v.

»(z-, u)miękczyć serca ludzkie« [*szyk zmienny*] (4): A thák pánie Lupá nie odeimuy w.m. muzyki dworzáninowi/ ktora nie telko ferca ludzkie miękczy/ ále j żwirzeta dzikie/ czyni rochmánnie *GórnDworz* H2v, G; *RejZwierc* 44; Y [*Pan*] zmiękczył ludzkie ferca/ że ich litowáli Y ci łami/ v ktorzych w niewoli miefzkáli. *KochPs* 162.

»serca ludzkie otwarzać, otworzone« (2): Bog sam tylko ten ieft/ ktory ferca ludzkie otwarza/ y on też sam fłowa fwego zdrowe wyrozumienie dawa. *CzechRozm* 2v; *GrochKal* 26.

»na sercach (a. w sercach) ludzkich (na)pisać, (na)pisany« (3 : 2): w sercach ludzkich bog zakon fwoy nowy nápić przez Hyeremiałá proroká obycał/ y nápić pálcem swoim/ to yeft nádchnyem duchá swyętego *KromRozm II* g4; *BielKron* 13v; *WujJudConf* 74; *CzechRozm* 86v, 94, 110v, 111; fprawiedliwość y nieprawiedliwość/ nie w mniániu ludzi/ ále w przyrodzeniu rzeczy należą/ iáko ie Bog w sercach ludzkich nápić [inscriptaque divinitus in cordibus hominum]. *ModrzBaz* 2; *CzechEp* 124; *SkarKaz* 381b.

»z serc ludzkich wymazać, wymazany« [szyk zmienny] (2): zá zákáženim przyrodzenia ludzkyego przez grzech/ zámiony y wymázany yákmyarz były z serc ludzkich ty przykazánya *KromRozm II* k2v; *CzechRozm* 222v.

Wyrażenia: bibl. »krew ludzka« (2): Bo gdyżeś thy złupił wiele narodow/ przetoż też y ciebie łupić będą ini wzythcy narodowie/ dla oney krwi ludzkiej [propter sangumem hominum]/ á dla gwałtu ziemie y miáth/ y onych wzytkich co mieżkali w nich. *BibRadz Hab* 2/8; Y mowi P. Bog tám zaráz o krew ludzką/ iż y beŕtye kárác będzie nie tylo człowieká. *SkarKaz* 315a.

»krew ludzka« = *męczeństwo* (1): Nie ia bronię/ ále ten/ co nam wzytkim frogi/ Cálchás/ który krwią ludzką náłzé błaga bogi. *GórnTroas* 51.

»ludzkie łzy« (1): W domiéch siedzi wżeteczność: a zá vlicámi Lichwá chodzi/ ludzkimi vmoczona łzami. *KochPs* 81.

»ludzkie oczy« = *spojrzenie* [szyk 3 : 1] (4): Oczu ludzkich pány chronić fię máią. *SkarŻyw* 341 marg. Cf »ciągnąć ludzkie oczy ku sobie«, »ludzkie oczy na się obrocić«.

»ludzkim przyrodzeniem odziany« (1): [Krystus] Iáko człowiek się vkazał/ mocniejszyego świat nie miał/ Boiowác z Diabłem zgotowány/ ludzkim przyrodzeniem odziany. *ArtKanc* A12v.

»rozum, rozumek ludzki« [szyk 6 : 2] (7 : 1): Rozum ludzki potym fprawił/ Iż Lodzią ná tho náprawił/ Iż co ná wodach pływáią/ Bepieozni ná niey bywáią. *RejZwierc* Av; *CzechRozm* 185; *SkarŻyw* A3; Szalony ludzki rozum/ áni oni znáią/ Iáko młodość/ y żywot prędko vplywáią *KochFrag* 15; więcey wierz nieomylnemu słowu Bożemu/ niżli świerzbiącemu á pierchliwemu rozumkowi ludzkemu. *LatHar* 381. Cf »rozumem ludzkim pisany«, »z rozumu ludzkiego uprzedzony«.

»rozumem ludzkim pisany« (1): Piśmo S. [...] nie rozumem ludzkim ieft piśané/ ále z náchnienia Duchá S. *WujNT* 811.

»z rozumu ludzkiego uprzedzony« [szyk 1 : 1] (2): *KrowObr* 199; to twoie subtylne kráfomowstwo/ nie z słowá Bożego/ ále z rozumu ludzkiego vprzędzone *CzechRozm* 58v.

»serca ludzkie« = *animae hominum* *Modrz* [szyk 34 : 2] (36): násyenye ono náuki á flowá [...] fwyętego vřymá przyyęte/ [...] fye w sercach ludzkich przyymowáło/ ożywyáło/ roflo/ y owoc dawáło *KromRozm II* c; *ModrzBaz* 65; *KochPs* 91; *SkarŻyw* A2; [Syn Boży] dom serc ludzkich/ iáko fwoy właśny/ on sám zbudowáł. *CzechEp* 242, 198; *ArtKanc* E7; Ządłá [...] fwoie niefromierzliwe bez żadnego miłofierdzia [pochlebca] w sercá ludzkie wpufzcza/ fzkodząc im y w niebepieczęństwo przywodząc. *Phil* G4; *WujNT* 140; *SkarKaz* 83a. Cf »(z)miękczyć serca ludzkie«, »serca ludzkie otwarzać«, »na sercach ludzkich (na)pisać«, »z serc ludzkich wymazać«, »Jeruzalem serc ludzkich«, »kamienne serca ludzkie«, »zatwardziałe serca ludzkie«.

»Jeruzalem, Syjon Serc ludzkich« (1 : 1): Proźbá áby raczył vgrunthowác Pan íam kościoł íwoy w wiernym Ieruzalem ferc ludzkich. *LubPs N4 marg*; Pan Bog záflubił á poprzyfiągł to Dawidowi/ íż miał w íáfcie chowác to kroleństwo íego/ á záwždy być pilnym podpomógáczem kościołowi íwemu íwięthemu/ w Syone [!] wiernego fercá ludzkyego. *LubPs dd2*.

»kamienne (a. uporne) serca ludzkie« [*зык zmienny*] (3): Vkałźcie písmo íwięte/ gdzie Pan Bog fercá ludzkie kámienne obiecał ku nabożeńíthwu pobudzić *KrowObr 94*; *RejAp [14.]v*; *RejPos 320*.

»zatwardziáíe (a. twarde) serca ludzkie; zatwardzić serca ludzkie« (2 : 1): íłowá íego [*Panskie*] Duch íwięty zwác raczv młotem ognińtym tłukącym á przerażáíącym opoki/ to íeít kámienne á zátwardziáíe sercá ludzkie/ á tłucze ími írodze íprzećiwniki íwoie. *RejAp [14.]v*; *RejPos 32v*; To niechay będzie Pánu Bogu poruczońo/ ten vmie y vmiękczyć y zátwardzić fercá ludzkie. *RejZwierc 44*.

W użyciach m na oznaczenie człowieka albo ludzi (205): dzień íáńny czyni vmyíl człowieczy wefoły/ á záfię ciemny dzień/ ímutny czyni ímyíl ludzki y zácímiony *HistAl K3v*; thákiego [*widzenia*] mdłóć ludzka nie może znieść/ áni też onego gdy íie okázuie w rozniewániu íwoim *BibRadz I 138c marg*; Możeli [...] oko íielefne rozumu ludzkie⁸⁰/ kroleństwo to duchowne vpátrzyć? Abo/ możeli íe rozíádek dowćipu ludzkiego ogárnać? *CzechRozm 185*; *SkarJedn 270*; [*Dawid*] oto prośić miał/ żeby íyn Boży wieczny íákoby obłokiem człowieczeńítwá íwego vczyńił ludzkiey krewkości Boítwo widziáne z niebá zftápiwízy *CzechEp 162*; O błogóíławiona Márya/ [...] któraś ofobliwym twym onym zezwoleniem/ ráunku dodała íwiátu záğubionemu. A íákoż cię krewkość ludzka wyíławi *LatHar 480*.

W przeciwstawieniach: »Pański (2), boski ... ludzki« (3): wííákołz íednák lepiej że wpádnę w rękę Páńfká (bo okwite íá miłofierdzia íego) niżli w ręce ludzkie [*in manus Domini ..., in manus hominum*]. *Leop 2.Reg 24/14*; *BibRadz Eccli 2/20*; *SkarKazSej 699a*.

Frazy: »myśl ludzka nie ogárnęła« (1): których [*radości*] oko nie widziáło/ vcho nie íłycháło/ á myśl ludzka ích nie ogárnęła *LatHar 681*.

»oko (a. oczy) ludzkie (nigdy) nie wid(z)iało (-y); okiem ludzkim nie oglądany« (3 : 1): Dydo/ Penelope/ piękna Exioná. Ták práwie ná tablicach íáko żywe ítały/ Ze oczy ludzkie tego nigdy nie widały. *RejWiz 25*; *RejPos 67*; *ReszPrz 69*; Syn Boży [...] wzywa nas do Ráiu [...] gdzie ony wefołe polá/ gory/ rzeki/ łąki/ y ínne okiem ludzkim nieoglądáne [...] rołkołzy. *SkarŻyw 125*.

Zwroty: »od oblicznoáci ludzkiej wziąć; wzięt(y), oddalony zakryt (jest)« (2; 2 : 1 : 1): Tego to Enochá Pan Bog raczył wzyąć od obliczności ludzkiey/ á poítáwić go w Ráiu zá íednego ítrożá w íiele zupełnym *BielKron 3v*; ÍAko Ray íeít mieyfce zákryte od obliczności ludzkiey/ ták też y Piekło *BielKron 466v*, [842]v, 466v, 467; *ModrzBaz 58*.

»od oczu ludzkich kryć się, odchyłać, wzięty jest, daleki, wzięcie« [*зык zmienny*] (1 : 1 : 2 : 1 : 2): *CzechRozm 192v*; przyrodzenie ták náíze cíáío ípráwiło/ íż nie ktore części chćiało mieć zákryte/ á od oczu ludzkich dálekie [*ab oculis hominum remotas*] *ModrzBaz 51*; [*św. Teodora*] z miłóści ku Pánu íwemu/ czyfíość pánieńfká íwoię íemu oddála/ á íwiátem á rołkołzámí gárdząc/ od ludzkich íię oczu/ zwláłzczá męfzczyzny kryła. *SkarŻyw 340*; *CzechEp 309, 310, 311*; *ReszPrz 140*.

»przed oczy ludzkie ukazać (a. ukazować), przynosić, puścić, wywabić, wystawiony« = *quo oculis hominum obiciuni* *Modrz [зык zmienny]* (2 : 1 : 1 : 1 : 1): dobrze złączóne bárwy/ máią w íobie

gracją/ y przynofzą przed oczy ludzkie/ czoś żywego/ á wefołego. *GórnDworz* L7v; *HistLan* ktv; *ModrzBaz* 53; o Krolu Polłki/ [...] Y nas o twym przyezdzie głofy dochodziły/ Y z tych łálow ná oczy ludzkie wywabíły: Abychmy też twoię twarz wdzięczną ogtądáły *KochDryas* A2; *SkarŻyw* 100; *KołakSzczęśl* [D]v.

»z oczu ludzkich zniknąć, odjąć, pojąć, skryć się, zagnać« [szyk zmienny] (2 : 1 :1: 1: 1): *KochPs* 158; Co bacząc Kálifthenes/ zniknął z oczu ludzkich/ ták iż go potym nikt nie widział/ áni o nim łwłzał. *KochWz* 138; *ReszPrz* 86, 96; Tą [cnotą] Moyzełz cudopręty/ tą Tárefa Plemię Słyną choć z oczu ludzkich dawno poźli w ziemię. *RybGęśli* D4; *GosłCast* 52.

»ludzkiej ręki uść« (1): człowiek [...] ludzkiej ręki vść może/ ále bozkiey nigdy vść/ y przed nią fię łkryć nie może. *SkarKazSej* 699a.

Wyrażenia: »ciało ludzkie« (1):ále ma być pilne rozbieranie rzeczy ważnych/ zaniechawłzy igier/ ábowiem nie iefth żadne podobieńftwo Wárcabow s ciáły ludzkimi. *Phil* L3.

»duch ludzki« (1): Niefzczęłny/ kto fię/ ná ludzkim/ buduie Duchu: bo rychley niż z lodem łzwánkuie. W žal/ Pan/ przywodzi/ gdy kto/ łmiertelnemu Vfa/ nie iemu. *GrabowSet* 14.

»dusza ludzka« = *anima hominis* *Vulg* (13): *Leop Eccli* 21/3; *RejAp* 151; Y dla tegołz ná bálwany pogáńłkie Przyidzie karánie/ iłz w łtworzeniu Bożym łą wykłztałowane ku obrzydłofci/ y ku obrázeniu dułz ludzłkich *BudBib Sap* 14/11; *SkarŻyw* 132, 212, 278, 392; *LatHar* 32, 337, 378, 395; *WujNT Apoc* 18/13; DZiękuię tobie o namiłofierneyłzy dułz ludzłkich poćiefzyćielu/ [...] żeł mię przez łáłkę łwá nałwiefłzłą ołwiefcił *SiebRozmyśl* E3v.

»głowa ludzka« (2): dla iedney Sárnny albo Lániey [*Mieczysław Stary*] zámordował dziełięć głow ludzkich. *BielKron* 355v; *CzechRozm* 45v.

»myśl ludzka« [szyk 12 : 5] (17): myłł ludzłka ciełefłnymi rzeczami ołlepiona, o nieużyteczne rzeczy profi *BielŻyw* 54, 170; *MurzHist* T2v; *BielKom* C7v; *RejWiz* 19v, 128v; *RejFig* Ccv; *BibRadz* II 57a marg; *BielKron* 24; *RejPos* 129v; *BielSat* H2; fie zálwze ten Pan łprzećiwi wyniołłym myłłam ludzkim/ á połromacác zálwze obiecuie niepotrzebne wymyłły á rozumki łwiátá tego. *RejZwierc* 255; *KochTr* 15; *ReszPrz* 55; *ReszList* 156; *LatHar* 596, 681.

»natura ludzka« (1): Miáłto ktore zową Confluentia/ [...] ná wefołym mieyfcu zálíádłto nád rzekámi/ gory ma wefołe/ zamki/ winnice/ wýłpy rokfołzne/ vrodzáy zboża dobry/ ma wlyythko częgo naturá ludzka potrzebuie *BielKron* 285.

»przed oblicznołciá ludzka« = *in conspectu hominum* *Vulg* (2): *Leop Apoc* 13/13; Y Czyniłá oná bełtia znáki wielkie/ ták iż kazálá ogniovi łłępowác z niebá ná ziemię przed oblicznołciá ludzka. *RejAp* 112.

»oczy ludzkie« = *oculi hominis* *Modrz* [szyk 45 : 4] (49): *LubPs* O4v, aa6v marg; *RejWiz* 25; *Mącz* 319a; gdzie czo komu nie przyłthoi/ niechay będzie chocia náder dobrze/ iednáł ludzkim oczom w łmák to nie poydzie. *GórnDworz* E5, E8v, I5v; *RejPos* 67; *ModrzBaz* 51; *SkarŻyw* 36, 118, 125, 292; *CzechEp* 233; *ReszPrz* 69, 80, 81; pożythek zwyłł oczy ludzkie łłepić. *Phil* H4; *LatHar* 45v, 214; mułiálá być inłza w Chriłtułie náurá/ opocz tey człowieczey/ ktorá widziáły oczy ludzkie: to iefł Bozka *WujNT* 314; *CiekPotr* 18. Cf »od oczu ludzkich kryć się«, »przed oczy ludzkie ukazać«, »z oczu ludzkich zniknąć«, »przed oczyma ludzkimi«, »w oczach ludzkich«.

»przed oczyma ludzki(e)mi« = *ante hominum oculos Modrz (3): BibRadz *2*; álem ia tylko o onych rzeczách był vmyślił rozmowić/ ktore się naywięcey przed oczymá ludzkimi wiercą. *ModrzBaz 69*; ludzie z łáki Bożey mogą być świętymi y niepokalánemi/ nie tylko/ przed oczymá ludzkimi/ [...] ále prawdziwie y przed Pánem Bogiem. *WujNT 669*.

»w oczoch (a. oczach) ludzkich« = *w opinii ludzi [szyk 4 : 1] (5)*: A było to dziwno w oczoch ludzkich *RejPs 174; RejWiz 36; HistLan B2*; W iákiey czći y w iákim poczćie táiemnie policzeni bywáią/ ktorzy się w oczách ludzkich wzgárdzonymi być nie íromáią. *SkarŻyw 212; WujNT 790*.

»plecy, ramiona ludzkie« (1 : 1): Bo wiążą brzemioná ciężkie y trudne ku nośzeniu/ y kładą ná plecy ludzkie [*jmonunt in humeros homimim*] *WujNT Matth 23/4, s. 69*.

»(wszy(s)tko) ludzkie przyrodzenie« [szyk 9 : 3] (12): *BielKom C6, C7; SeklPieś 31*; Pan Bog [...] poľłał ná nie bicż írogi/ iż káźde przyrodzenie ludzkie zádrzy łyfząc o ich pladze okrutney/ ktora ná nie w ten czás przyfzła *BielKron 146, 244, 290*; Dziwne ludzkie przyrodzenie/ Widząc groby y kámienie/ Co vmárle przykrywáią/ A przedię fwiátá kápáią. *RejZwierc 238v; WujJud 133v*; z boiáźnią żywot táki/ ktory wżytko przyrodzenie ludzkie przechodzi/ wypifuię: áhy tego zá básni iákie/ od prawdy dálekie/ nie poczytano. *SkarŻyw 28, 29, 383; CzechEp 133*.

»ręce ludzkie« [*w iym: w ręce = in manus Vulg, PolAnt (5); do rąk (a. ręku) (2)*] = *manus homini Vulg, PolAnt, Modrz; manus humana Vulg [szyk 29 : 12] (41)*: *RejPs 202; HistAl 8; LubPs dd4; KrowObr 89v, 110, 115v, 116v, 148v; Leop 2.Reg 24/14, Act 17/25; BibRadz 2.Par 32/19, Ps 115/4, Eccli 2/20, Matth 17/22; SarnUzn A3; RejPos 175v, 194v; WujJud 54v; WujJudConf 54v; BudBib Bar 5/50; CzechRozm 6v*; S íynow Pryámuľowych żaden ták nie łyńął/ Y íam Hektor bo iednák od ludzkich rąk zginął. *PaprPan A4; ModrzBaz 138; KochPs 174, 198*; y dzwony íamy bez żadney ręki/ ludzkiej dzwoniły. *SkarŻyw 546, 490; CzechEp 189; WerGość 205; GórnTroas 30; LatHar +5v*; Syn człowieczy ma być wydan w ręce ludzkie [*in manus hominum*] *WujNT Matth 17/22[21], Mar 9/31, Luc 9/44, s. 396, Act 17/25; PowodPr 7; SkarKaz 241b, 242a, 347a. Cf »ludzkiej ręki uść«*.

»serce ludzkie« = *cor hominis Vulg; animus hominis Modrz [szyk 28 : 3] (31)*: *WróbŻoľt 103/15 [2 r.]*; *MurzNT 93v, 199; LubPs R6v marg, Y3 marg*; myľli íercá ludzkiego przewrotne íą od młodości iego [*cogitatio humani cordis*] *BibRadz Gen 8/20[21], Iudith 8/10; HistRzym 122; RejPos 69; BiałKat 1 58v*; Tákci dziś ludzkie íercá ten fwięty gľod złotá/ Pędzi ktemu iż ínadź tám w cieśni mieľzka cnotá. *HistLan E4; WujJud 218; CzechRozm 88, 193v*; íercá ludzkie do miľości á íprzyázney chęci przywodzić y vczyć/ od waśni y złey woli odwodzić/ áza to nie nawięcey ludzkości iednego ku drugiemu prziftoi? *ModrzBaz 67, 9v, 19v, 53, 118, 132; SkarŻyw 312, 516*; Skoro się rozniosła wieść o zábiciu Władisławowym w Polfcze/ wielką záľość y ímutek íercá ludzkie/ [...] záfráľowála *StryjKron 607; CzechEp 113; KochFr 75; ArtKanc A 10; GrochKal 18; LatHar 586, 599; SkarKaz 4a*.

»umysł ludzki« [szyk 10 : 5] (15): *MurzHist V*; Wyelkie wzgárdzenye y podłe ważenie náuk zyęło dzis vmyľly ludzkie *GliczKsiąż M5v; LubPs Y3 marg; KwiatKsiąż II3v; Mącz 399c; GórnDworz Mm6v; KuczbKat 1; RejPosWstaw [21²]*; Ná to się wżyficy philozophowie ítárzy zgadzáli/ że Muzyká ma moc nád vmyľly ludzkiemi *KochWr 38; ZawJeft 23*; Sthądżec więc przychodzi rozerwánie ludzkich vmyľľow/ gdy pożytek z vcćiwofcią walkę wiedzy *Phil H4, D, P2v, 14; GrabowSet C4*.

»uszy ludzkie« [w tym: do uszu (3), w uszy (1)] = *ares populi Modrz* [szyk 6 : 3] (9) : ku pośluchaniu iego [Demostenesa] mowy ludzkie wŷy prawie przyciągał. *BielŻyw* 59; *RejPos* 97v; *ModrzBaz* 129v; *KochPs* 98, 109; *CzechEp* 219; *ReszHoz* 140; ławą [Jana Tarnowskiego]/ [...] będzie w wŷzach ludzkich brzmiał/ Póki cnotá v dobrych mieyŷce będzie miał. *KochTarn* 75; *LatHar* 45v; *SkarKaz* 686b; *SapEpit* B.

b. *Od człowieka pochodzący (687)* : dzieci ktore oni ŷynowie Boży z onymi niewiáŷtami ludzkimi z pokolenia Kaimowego/ rodzili: ielzcie dáleko były gorŷze *SkarŻyw* 269; *DWoy* ielt rodzaj Pána náŷzego Iezulá Chryŷtuŷa. Ieden z mátki ludzki y v ŷwiátá podły y wzgárdzony. *SkarKaz* 483a; *Bog* ŷtał ŷię człowiekiem/ iáko ieden brát ludzki *SkarKaz* 487b.

W porównaniach (3): A ták ten ludzki narod práwie iáko pęcherz/ Lekkim wíatrem nádęty/ á pálcem weń vderz/ Alić iuż w nim nic nie máŷz *RejWiz* 87v, 172; Iáko wodá ŷiáknie w ŷiemię/ Ták niŷczeie ludzkie plemię. *KochPs* 137.

Wyrażenia: bibl. »corki, dziewczki, cory ludzkie« = *filiae homini PolAnt* (2 : 2 : 1): gdy ŷie ŷynowie boży z ięli z corkámi ludzkimi/ národziły im potomŷtwa *BibRadz Gen* 6/4, *Gen* 6/2; *BielKron* 4; *RejPos* 42v; ŷynowie przeŷrzáni poymowáli dziewczki ludzkie/ iŷ były czudne/ wedle woley ŷwoiey. *RejZwierc* 260v.

»ludzkie dzieci« = *ludzie (1)*: Sam Pan *Bog* z niebá tu pátrzy/ ná wŷyŷtki ludzkie dzieći *ArtKanc* Q5.

»(wszy(s)tek *a.* wszyciek, *a.* wszen) narod ludzki« = (*wszyscy*) *ludzie; mundus PolAnt; hominis genus, gens humana Modrz; humanum genus JanStat* [szyk 348 : 54] (402): *FalZioł* +2v; Prorok przypomina pánu/ áby ták bárzo niepieŷcił národu ludzkiego *RejPs* 212, 34v, 95, 184, 199, 216 (13); *KromRozm II* i3v; *MrowPieŷ ktv*, A2, A2v; *BielKom* E4; *LubPs* T2, V6v, X5, cc, ff3v (10); *KrowObr* 148v, 221; Pátrzŷe iákie trudnoŷci tám w ludzkim narodzye/ A ŷaden nic nie myŷli o przyŷŷley przygodzye. *RejWiz* 72v, 5, 65v, 96v, 109v, 174v (10); *Leop* *2v; *LeszczRzecz* A2; *RejZwierc* A5v, 106v [2 r.]; *BibRadz I ld marg*, 2b *marg*, 3c *marg*, 336a *marg*, *Sap* 10/1; *BielKron* 9, 12v, 43v, 247v, 277 (11); *KwiatKŷiáŷ* P; *RejAp* 11, 57, 101v, 140v, 165 (25); *GórnDworz* X7, X8; *RejPos* 28v, 54, 108v, 152, 329v (192); *BiałKat* 216, 256, 261; *Grzegŷm* A3, 51; *KuczKat* 25, 30, 315, 325, 405 (8); *RejZwierc* 10, 69, 75, 76, 142v (11); *BielSpr* 11v; *WujJudConf* 4v, 16, 74, 220; *RejPosWstaw* 21v; *BudBib* 3.Esdr 4/37; *CzechRozm* 25, 26v, 35v; *KarnNap* B; Plato w ŷwoich kŷięgach [...] powieda/ iŷ nie wołowie nád wołmi/ nie kozy nád kozámi/ ále nád oboymi temi ludzki narod dáleko nád nie zacnieyŷy ielt przełožony *ModrzBaz* 13, 49, 61v, 72, 107, 133v (18); *ModrzBazBud* ¶5v; *SkarJedn* 10, 25; *KochPs* 67; *SkarŻyw* 3, 31, 121, 258, 595 (12); *StryjKron kt*, 6, 146; *CzechEp* 200, 274, 297, 310, 346 (7); *ReszPrz* 87; *ArtKanc* F6v, N10v, T9; *GórnRozm* N2v; *GórnTroas* 4; *GrabowSet* F3v, 14, O4v; *OrzJan* 30; *LatHar* 32, 77, 292, 505, 679 (19); *SarnStat* 249; Dla złoŷci ludzkiej/ wŷyŷtek niotyŷko narod ludzki/ ále wŷzelká rzecz żywiáŷá/ zoŷtáwiwŷy tylko rodzaj iey/ *Bog* wodá zátopił. *PowodPr* 11, 66; *SkarKaz* 274a, 315a, 551 a; *PaxLiz* E2; *SkarKazSej* 690a; Twey ŷliczney ŷaden nigdy niezgáni vrody/ Niedoŷtápi iey miedzy ludzkimi narody. *SapEpit* B4; *KlonWor ded* **3v; *SzarzRyt* D4. Cf *Zestawienie*.

»(wszelkie *a.* wszystko *a.* wsze) ludzkie plemię« = (*wszyscy*) *ludzie* [szyk 15 : 6] (21): *OpecŻyw* 7, [80], 99v, 100, 104; *BielŻywGlab nlb* 9; Kfiąłzki ku Miłtrzowi. Ach moy miłtrzu wielkie to ięft brzemię/ Iść przęspycznie miedzy ludzkie plemię *BielKom* Av; *RejWiz* 155v, 181; *BibRadz Gen* 6 arg; *KochPs* 4, 137; *MWilKHist* E2, F3; Wierzimy iż sftąpił do piekła/ y wftał z martwych trzęćiego dnia/ to dla wfpławiedliwienia/ wżęgo ludzkiego plemienia. *ArtKanc* M10v, N17v; *GrabowSet* C; *LatHar* 340; *GoslCast* 45; *PaxLiz* D3; *KlonWor* 39.

»(wszy(s)tko *a.* wsze) ludzkie pokolenie« = (*wszyscy*) *ludzie*; *natio Vulg* [szyk 21 : 5] (26): *OpecŻyw* 103v; Dziwował fie Ariftoteles dwoiemu pokoleniu ludzkiemu, że iedni ludzie fą zli, [...] Drudzi lepak fą dobrzy *BielŻyw* 88; *WróbŻolt* 109/6; *SeklPieś* 32; [Syn Boży] był wzięty s trzody ludzkiego pokolenia/ Abráhámá y Dawidá *KrowObr* 184v; *RejWiz* 78, 124, 171, 172; *RejZwierz* 48; *GrzegRóżn* Gv; *RejAp* 55; *RejPos* 28v; Iezus Kriftus Názaráński w troycy/ wftał zmartwych ninie/ vwefelił ludzkie pokolenie. *MWilKHist* D3v; *ReszList* 146; *ArtKanc* B2, B10, E8v, F3v, F10 (8); *GrabowSet* Ev, I4v, K.

»(wszy(s)tek *a.* wszen *a.* wszelki) rodzaj ludzki« = (*wszyscy*) *ludzie*; *gmup hominum Mącz*, *Vulg*; *genus humanum Modrz* [szyk 102 : 24] (126): *OpecŻyw* 1, 8v, 9v, 139v, 145v (9); *PatKaz I* 18; [*Duch Święty*] przelz nyą [*Pannę Maryję*] chczał ukazacz fwe mylofyerdzye fzwytu, to yeft rodzayouy ludzkyemu *PatKaz II* 48v, 24, S9V, 53, 71v, 79v (8); *TarDuch* A4, B2v, B3, C6, D2v, D3; *FalZioł* V 50v, 51 [2 r.]; *MiechGlab* 36; *WróbŻolt* C4, L6v, T8, 70/18, aa3v [2 r.], aa4v; CHwałcie zwirzchność páńfką wfyfci ludzcy rodzaíowie/ y inni národowie pogáńfcy *RejPs* 172v; *MurzHist* R; *KromRozm II* b2v, ev, i3 [2 r.], p4; *KromRozm III* B3v; *GliczKsiąż* A2v, E2v, F7, Ov, P2 (7); *KrowObr* 97v [2 r.], 99, 109v [2 r.], 113, 178v (10); *Leop Act* 17/26; *BielKron* 5v marg, 23 v; *KwiatKsiąż* I; *Mącz* 97c, 135d, 143c [2 r.], 402a; *SarnUzn* E 8v, F4; *GórnDworz* L18 v; Pirwy rodzaj ludzki/ to ięft Sáráćenowie y żydowie fpią w grzechách fwyh á wierzą żeby w niebie mieli być *HistRzym* 97v, 3v, 40, 83v, 97v (11); *KuczbKat* 35, 115, 255; *KochMon* 33; *WujJud* 26, 63, 116v, 218, 231; *KarnNap* F3; *ModrzBaz* 56v; *KochOdpr* B2v; *SkarŻyw* 2, 69, 101, 172, 189 (11); *KochPieś* 46; Toć byłą wieczna wftawá/ Troyce świętey dżiwna fprawá/ [...] Ze Pan Bog tym obyczáiem/ ziednał fię z ludzkim rodzaíem/ ná wieczne ftráćenie zdánym *ArtKanc* F6v; *KochWr* 23 [2 r.], 24; *OrzJan* 104; *LatHar* 207, 291; y wczynił z iednego wżytek rodzay ludzki/ áby miefzkáli po wżytkiey ziemi *WujNT Act* 17/26, s. 556; *SarnStat* 4, 1085, 1210; *SiebRozmyśl* B2, Ev [2 r.], E2v, G2v; *SkarKaz* 119b. Cf »książki rodzaju ludzkiego«.

»książki rodzaju ludzkiego« = *prawdopodobnie Genesis* (1): Lutofzcz mam nat czlouyeykem napodobyenftwo nafze ftworzone [!] to pyłfano wkfyąłzkach rodzayu ludzkyego *PatKaz II* 54v.

»synowie ludzcy« = *ludzie*; *filii hominis a. terrae, Vulg, PolAnt* [szyk 97 : 5] (102): *OpecŻyw* 19, 22v, 25, 39v, 102; *OpecŻywList* Cv; a criftus był myędzy fyny ludzkymy naczudnyeyfzy przeto y czyalo panny było czudne *PatKaz III* 118; *WróbŻolt* 4/3, 10/5, 52/3, 61/11, 106/8 (13); *BielKom* B5v, C3; Láfkáwie Pan z nyebá fwego ná fwiát poźrzcę raczył Aby we wfłech fynoch ludzkich myfli ich obaczył. *LubPs* I, B3v, Dv, Qv, T5v (27); *GroicPorz kt*, pp3; *KrowObr* 159, 166; I záłf ty wywodzyłf Iutrzenkę czásu fwego/ y Zwierzęcey gwiazdzie nád fyny ludzkiemi nafstawáć kazełz? *Leop Iob* 38/32, *Ps* 65/5, 145/3, *Dan* 5/21, *Eph* 3/5 (9); *BibRadz Gen* 11/5, *Ps* 89/48, 115/16, *Prov* 15/11, *Mich* 5/7 (9); *BielKron* 4, 79, 79v, 81 v; *GrzegRóżn* L2; *HistRzym* 3v, 69v, 108v; *BudBib* 2Par 6/30, *Sap* 9/6;

CzechRozm 123, 124, 163v; *Oczko* 5v; *KochPs* 46; *CzechEp* 58, 62; *ArtKanc* E9, Q3, Q3v; Nie kłác fwoiey nádzieie/ w tych/ co światem rządzą/ A zá lyny ludzkimi/ niech śmyfły nie błądzą *GrabowSet* Dv, G2v; *KochFrag* 18; *LatHar* 205, 288; *KołakSzczęśl* C3; *WujNT Mar* 3/28, *Eph* 3/5; Sítał fię Syn Boży fynem ludzkim/ áby człowiek sítał fię fynem Bozkim. *SkarKaz* 488b, 551a, 577a.

Zestawienie: »rozkosz narodu ludzkiego« = o *Tytusie Flawiuszu Wespazjanie cesarzu rzymskim panującym w latach 79 – 81 (1)*: Titus nachwalebniejszy między wżytym tym narodem był mian: ktorego historie/ rofkoszą narodu ludzkiego zowią. *KwiatKsiąż* G2.

Szeregi: »świecki abo (i) ludzki« (2): Dwa narody z Iádámá/ ieden świecki y ludzki/ drugi duchowny y niebieski *SkarŻyw* 268 marg, 268.

»ludzki i źwierzęcy« (1): [*Bóg ukazuje Noemu kształt archy*] ku záchowánium plemienia ludzkiego y źwierzęcego. *BibRadz Gen* 6 arg.

c. *Przez człowieka albo ludzi uczyniony, popełniony, przeżywany, odczuwany; wskazuje na człowieka albo na ludzi jako sprawców czynności lub stanu wyrażonego przez określany rzeczownik (1389)*: *BierEz* F2, R4v [2 r.]; *OpecŻyw* 52, 83; *OpecŻywPrzedm* C3v; Iezu ktorys vkazuiącz ludzką żałość W płaczu przyjacielskim z Marią y z Martą płakał. ĩmi. fie nad nami. *TarDuch* B6, A2v; *FalZioł* V 119; Czo iest piękność prirodzenia obłuda, krotkie śzczęście, kwiat rychło wwiędły, ludzkie požądanie. *BielŻyw* 136, 46, 58, 69, 79, 96 (9); *BielŻywGlab nlb* 10, nlb 13; *GlabGad* [A]; *BierRozm* 4; *WróbŻółt* N2, 118/134; *WróbŻółtGlab* A4; *RejPs* 55; *LibLeg* 11/33; *LibMal* 1544/84; *RejJóz* O7; Wtym dwou [!] przykazaniu [...] ukazuię pan Bog rófnoc przykazania śwego od przykazania ludzkiego *SeklKat* Nv, Tv; *RejKup* b4v, b7, c8v, g8v, T; *HistAl* A3, G, I5v; *MurzHist kt*, B2 [2 r.]; *MurzNT Matth* 15/9, k. 71, *Mar* 7/7; *KromRozm II* a4v, b2, g4v, h, p3v (7); *KromRozm III* D8v, F8, G8, N6v, P; *Diar* 72; Dał mi bog w moc ty vrzędę/ Piśać ludzkie złości błędy *BielKom* Dv, Av, C2v, D4, D7; *GliczKsiąż* M6, O6v; *LubPs* A3, R5v, H4v, Y3v marg; *GroicPorz* c4v, dv, mmv; *KrowObr* B4v, 44v, 110, 120v, 157v (9); Pátrzayże iákie zamki/ iákie budowánia/ Co ie dziwnie śpráwuia ty ludzkie stárania *RejWiz* 153, 10v, 95v, 103, 170, 191 (11); *Leop Eccle* 4/4, *Ierem* 9 arg, *Ez* 27/2; *OrzList* d4v; *KochZuz* A2; *LeszczRzecz* A2, A4; *RejFig* Eev; *RejZwierz* 111; *BibRadz I* 4a marg, 158d marg, *Iob* 34/30, *Ps* 119/134, *Prov* 20/24 (13); *OrzRozm* E2, P, Q4; *BielKron* 7, 63v, 80, 224, 240 (23); *GrzegRóżn* A2v, Fv, I3v [2 r.], K2v; *KwiatKsiąż* H, H3v; *Incurrere in odium hominum* *Prziśc* w nienawiść ludzką. *Mącz* 74c, 86a, 194b, 250c, 301 d, 494d (17); *OrzQuin* O4v; *Prot* B4; *SienLek* 1v, 28v, 45, 113; *LeovPrzep* H; *RejAp* 8v, 68, 106, 120, 179; *GórnDworz* B3, F3v, F7, N6, Bb4v; *HistRzym* 46v, 48; *RejPos* 30, 32, 70, 129v, 214 (15); Biłkupowie Święci [...] byli [...] od wśelákiey boiáźni ludzkiey prózni *BiałKat* 36, 16, 46v, 56, 228v (7); *GrzegŚm* 7, 24; *HistLan* A2; *KuczKat* 275, 315 [2 r.], 375 [2 r.], 395; *RejZwierz* 48, 71, 160v, 187v, 225 (22); *WujJud* 60, 64v, 74, 112v, 258v (14); *WujJudConf* 5, 32v, 51 v, 114, 247v (10); *RejPosRozpr* b3 [2 r.], b3v, b4, b4v, c, c2; *RejPosWstaw* [21³]v, [41³]; *BudBib Sap* 14/14; *BiałKaz* D2; *BudNT przedm* dv; *CzechRozm* 4v, 55v, 96v, 132v, 220v (8); *PaprPan* B, Bb3; *KarnNap* E4; *ModrzBaz* 37, 61v, 102, 129, 144v (19); *SkarJedn* 49, 62, 343, 360, 389, 396; Nagrodę iáką wziąć mogli: nicem nie otrzymał Ieno śmiech ludzki/ á žal ferdeczny tym wietlzy. *KochOdpr* C3v; *Oczko* 2v, 3; *KochPs* 13, 73, 92, 108, 186 (16); *SkarŻyw* 87, 271, 348, 497, 545 (32); *KochTr* 9, 15, 17, 18; śzczęście y fortuná máiać wielką moc w śkutku wojny/ częśto z ledá máluczkich przyczyn

vmysły y porády ludzkie (kieruiąc ich ku lepszemu albo gorzemu skutkowi) ináčzey y opák obraca y odmienia. *StryjKron* 175, 677; Kto mowi/ mowić ma iáko wymowy Boże: nie iáko bayki/ wymyły/ fny/ plotki/ y ludzkie wywroty. *CzechEp* 139, 26, 86, 89, 117, 210 (27); *CzechEpPorz* *3v; *NiemObr* 7, 40, 43, 128, 163 (20); *KochMuza* 26; *KochMRot* B3v, B4v; *ReszPrz* 8, 24, 26, 108; *ReszList* 180; *WerGość* 209, 259; *WisznTr* 5; *KochPam* 81, 88; *KochPieś* 2, 41, 44, 52; *PudlFr* 27; *ArtKanc* B6, M14, O [2 r.], R18, R20; *GórnRozm* F3v, F4v, H2, 13 [2 r.]; *KochProp* 16; *KochWr* 16, 39; *PapUp* B; Zyy trzyftoletni wiek/ pátrzáiác ná té Nietrwále prędkie ludzkie odmiennosci. *ZawJeft* 3, 3, 8, 13, 35, 40 [2 r.]; *ActReg* 21; *GostGosp* 142; Bo z tąd wzyftkie náuki pomnozenie bráły/ Gdy ich przemyły ludzkie zlekká przyczyniáły. *GostGospGroch kt*; *Phil* D3 [2 r.], E3, 12[3 r.], K4, L4, M3; *GórnTroas* [3], 13, 27, 65; *KochCzJan* A2; Ieśli/ miłosiérdzie ludzkie/ mam znác w tobie/ Przydzie zwáptić iście/ y rofpáczać w łobie *GrabowSet* K3v, F2v, H4v, L2, N3, T (10); *KochFrag* 47; *OrzJan* 30, 80, 108; *LatHar* 4, 77, 259, 261, 508 (9); *RybGęśli* Dv; Pan Bog prorokom y innym świętym iefzcze w tym żywoćie nád przvrodzone dáie moc poznánia skrytości ludzkich. *WujNT* 581, 151, 267, 358, 448, 505 (22); *JanNKar* A2v; *SarnStat* 3v, 49, 155, 587, 1067 (21); *PowodPr* 11, 14, 51, 78, 79 (7); Tá spráwiedliwość vrzędow ludzkich bárzo ieft niedoftáteczna. *SkarKaz* 2a, 43a, 346b, 419b, 611a (19); *VotSzl* Cv; *CzahTr* H4v; *SkarKazSej* 663a, 659b, 669a, 694b, 705a (11); *SkorWinsz* A2v; *KlonWor ded* **2v, **3v, 65; *PudlDydo* B4; *ZbylPrzyg* B3; *SzarzRyt* C3v, D4v; *SzarzRytLeśn nlb* 2.

W połączeniach szeregowych (5): *KromRozm III* B6; *Diar* 47; *GroicPorz* av, a4v; gárdłem kárác męzoboyftwo ieft naprzyftoynieyfa/ y zgadza fię z Boskim/ ludzkim y przyrodzonym práwem *ModrzBaz* 78.

W przeciwstawieniach: »ludzki ... boży (a. boski) (42), bestyjalny, (od) Ducha Św. (2), Pański« (46): *BierEz* H3; *KromRozm II* y2; *KromRozm III* B6; *LubPs* bb marg, bb2 marg; *GroicPorz* 113, pp2; Izałz ty niewiełz zápamiętały tzłowietze/ iż vftáwy Bo że/ á vftáwy ludzkie/ ták fá dálekie/ y rozne od łiebie/ iá[k]o iefth niebo od ziemie? *KrowObr* 227, C2, 227; *BibRadz* 2.Par 19/6, *Ioann* 7/18; *BielKron* 197, 213v; *GrzegRóżn* A2v; *OrzQuin* L4v; *KuczbKat* 335; *WujJud* 30, 72v; *RejPosRozpr* b3v [2 r.], b4v, c3v; *BudBib* 2.Mach 7/14; *CzechRozm* 184 [2 r.]; *ModrzBaz* 116, *SkarJedn* 45 [2 r.], 326; *SkarŻyw* 164; *CzechEp* 6, 28, 138, 233; *NiemObr* 4, 59, 89; *OrzJan* 130; Bo fá od Duchá S. á nie zgoła ludzkie przykazánia. *WujNT* 710; *PowodPr* 40; *SkarKaz* 2a, 484b; *SkarKazSej* 698a [3 r.].

W porównaniach (4): drogi y fády Boże/ nie fá iáko ludzkie *CzechRozm* 184, 184; Bo fię nigdy pletliwe báśni ludzkie/ iáko plewy z pńzenicą z łłowem Bożym wełpolek nie zgodzą áni ołtoią. *CzechEp* 322; vftáwámi ludzkimi (iuz nie iáko mlekiem/ ále iáko grubym młotem/ [księža] tuczą y karmią) *NiemObr* 91.

W charakterystycznych połączeniach: ludzki(-a, -e) *afekt* (2), *akcja*, *bajka* (3), *baśń* (5), *błąd* (13), *błogosławieństwo* (3), *bojaźń* (3), *burda*, *chciwość* (2), *chęć* (8), *chuć*, *chwała* (17), *cześć* (4), *dar*, *dekret* (2), *dowód*, *dzieje* (2), *dzieło*, *fantazyja*, *filozofija*, *fortel* (2), *frasunek* (4), *gniew*, *godność*, *groźba*, *igrzysko*, *instygacyja*, *jałmużna* (2), *karność*, *kauza*, *konkurs*, *krzyk*, *kupiectwo*, *łaska* (5), *mandat* (3), *matactwo*, *mierzyczka* (2), *miłosierdzie* (3), *modlitwa* (2), *molestyja*, *nabożeństwo* (3), *nadętość* (2), *nagroda*, *nałóg* (2), *namiętność*, *namowa* (2), *naprawa*, *niebacznosc* (2), *niedbałość* (8), *niełubość*, *niełaska* (2), *nienawiść* (9), *nieopatrzność*, *niepilność*, *nieprawość* (3), *nieprzyjaźń*, *nierząd*,

niesposobność, niesprawiedliwość, niestałość, nieszczerłość, nieustawiczność (2), niewiara, niezbożność, niezyczliwość, obłądność (obłądliwość) (7), obłudność (obłuda) (3), o(b)mow(k)a (8), obrona (3), obżarstwo, odmienność, ofiara, opatrność (2), oziębłość, pilność, plotka (4), płacz (7), pochlebstwo (2), pochwała (4), podobieństwo, pokłon (2), pokusa, pomoc (8), pomsta, pomysł, poprawa (2), (po)rada (13), posługa (5), posłuszność, postawa (2), posłeppek (2), (po)strach (3), (po)śmiech (pośmiewisko) (13), potępa, potwarz (potwarzstwo) (4), pozew, pożądanie (pożądliwość) (7), praca (9), prośba (4), przemysł (3), przemyślność, przestroga, przewrotność (2), przydatek (4), przykazanie (8), przymowka (2), przysada (2), psota, pycha (3), ratunek, reguła (3), robota (4), rozboj, rozkosz (2), rozmowa (5), rozmyśl, rozprawa, rząd (3), schadzka, sen (2), skarga (2), skłonność, skutki, sława (5), służba (3), srogość, srom, swawola (swowoleństwo, swowolność) (7), synod, szacunek (2), śmiałość (3), tajemnica (2), testament (2), tradycja, troska (4), uczynność, upor, (2), urząd (2), usługa (2), wåtpliwość, wesele, wiadomość, wiara (5), wieść, wina, wstyd (11), wszeteczność (wszeteczeństwo) (4), wykład (11), wykręt (3), wymowka, wynalazek (11), wysługa, wywód (6), wywrot (2), wzgarda (2), zabawa (4), zabobon (3), zapalczywość (2), zasługa (6), zazdrość (2), zbytek (2), zdrada (5), złe, złorzeczeństwo, złość (58), majomość (2), zuchwalstwo (3), zwierchność (3), żałość (3), żądza; z rzeczownikiem odsłownym (118).

Przysłowie: Człowiek siebie niebacząc/ ludzkie złé obaczy *GosłCast* 32.

Fraza: »nie ludzkie to (są) sprawy« (3): *SkarJedn* 327; Nie ludzkie to íprawy/ ferce odmienić *SkarKaz* 241b, 241b.

Zwrot: »stać się gadką ludzką« = *być na ustach wszystkich* (1): *Iam nos fabulae sumus, Stálífmy fie gadką lucką/ to yeft Wfzifcy o nas mowią/ álbo kázdy námi vftá wymywa. Mącz* 113a.

Wyrażenia: »domysł ludzki« (4): *BibRadz* I 481; *A Páná Bogá chwálić y częćić [...]* mamy/ iáko on nas íam náuczył/ [...] bez wfzelákich zabobonow y domyflów ludzkich/ w fzczyrości fercá y vmyflú. *WujJudConf* 54; *SkarŻyw* 260; *NiemObr* 98.

»duma, dumka ludzka« = *wymysł, mniemanie ludzkie* [szyk 6 : 5] (10 : 1): *KromRozm II* a2; *CzechEp* 223, 262, 263; *Tymi flowy Páweł ś. wfzytkie ludzkie dumy/ ktoremi o infzym fundámenćie dumáią/ zbija NiemObr* 33, 7, 67 [2 r.], 94, 105, 142.

»dzień ludzki« (1): *Ale v mnie to íeft namnieyfza żebych był od was fádzony/ ábo od dnia ludzkiego [ab humano die] (marg) od fądu ludzkiego. (-) WujNT* 1. *Cor* 4/3.

»głos ludzki« = *wieść, wiadomość od ludzi* (3): *KochPhaen* 4; *KochCzJan* A2v; wfzyfcy cí ftáwią fie wáfzey kró: *M. iáko íkoro fie olfyfzą [...]* przez íáme wieści/ y gfofy ludzkie *OrzJan* 129.

»głos ludzki« = *wieści powtarzane przez ludzi* (2): *Ludzki głos żgadza fie z Boską wolą RejJóz* Q4 *marg*; *SkarŻyw* 503.

»grzech ludzki« [w tym: *za grzech(y)* (13), *prze grzech* (1)] = *delictum populi, peccatum hominis Vulg* [szyk 48 : 9] (57): *OpecŻyw* 39; *WróbŻołt N2* [2 r.], Y4; bog za grzechi lyudzkye czyefką męką [...] podyal. *LibMal* 1554/190v; *KromRozm II* e4; *LubPs* T4; *KrowObr* 49, 124, 125 [2 r.], 125v; *Leop 2.Esdr* 1 arg, *Sap* 11/24, *Hebr* 2/17; *BibRadz* *6v, I 274, 461; *LeovPrzep* B3, H3; *RejAp* 52; *GórnDworz* Ff3; *HistRzym* 50v; *RejPos* 32, 64 [2 r.], 210v; *BiałKat* 288v; *WujJud* 88v; *CzechRozm* 60, 171v; *SkarŻyw* 243, 310, 462, 544, 572 (9); *ReszPrz* 82; *ArtKanc* E3v; *LatHar* 98, 358; ítrzeż fie

błędu Kálwiniŝtów/ ktorzy Bogá czynią przyczyną y ŝpławcą ludzkich grzechów *WujJud* 27, *Rom* 3 arg, s. 816; *SkarKaz* 203b, 242a, 279b, 515a, 577b (8); *SkarKazSej* 695b [2 r.].

»miłość ludzka« = *charitas humana* *Modrz* [szyk 17 : 2] (19): *BielŻyw* 44; *KromRozm III* 17v; *DiarDop* 101; takowego obyczaiu/iż nie przynosi nigdy miłości ludzkiej ŝtrzedz ŝie Dworzáninowi trzebá *GórnDworz* N3, B8, O6v; *HistRzym* 65; *RejZwierc* 104; *MycPrz I* A2v; *CzechRozm* 175v; *PaprPan* F4, Vv, Aa3v; *ModrzBaz* 33; Ználi ŝwięci iŝ nas rychley miłość ludzka zepŝuie: niŝli nam nieprzyjazn zálzkodzi *SkarŻyw* 238; *Phil* P3 [2 r.]; *CiekPotr* 18; *SkarKazSej* 665a.

»(do)mnimanie ludzkie« [w tym: nad (do)mnimanie (9), wedle (a. podług, a. według) mnimania (3)] = *iudicium a. opinio a. suspicio hominum* *Mącz*; *existimatis hominum* *Modrz* [szyk 25 : 19] (44): Elzbieta ŝtará nad ludŝkie domnimanié ŝyna poczęła *OpecŻyw* 10, 60, 151 v; *OpecŻywPrzedm* C3v; *FalŻioł I* 38b; *RejJóz* B2; *LubPs* aa4, bb2v; *BibRadz II* 42a marg, 93a marg; *BielKron* 222, 411; *KwiatKsiąŝ* F2v; *Mącz* 176c, 406d, 434b; *GórnDworz* S3v; *RejPos* 89v, 150v, 166v, 305, 342 marg; *RejZwierc* 146; *WujJudConf* 104; *RejPosWstaw* [412]; *ModrzBaz* 39v, 40 [2 r.], 43, 57 [2 r.], 58v; Wielką to záprawdę y niewymowna cnotá/ takie ná ŝlawie y mniemániu ludzkim vmartwienie. *SkarŻyw* 108, 172; *CzechEp* **v, **3v, 202, 364, [410]; *KochPieŝ* 53; *WujNT* 45, 67, 193; *SkarKaz* 352a.

»mowa ludzka« [szyk 5: 4] (9): *BierEz* R4v; Nie przyrownuyway ŝię ku mowám ludzkim [*in ore hominum*]/ áni vŝay wárgam twoim. *BibRadz Eccli* 1/28 [37]; *BielKron* 452; *KwiatKsiąŝ* F2; *SienLek* 14; *CzechEp* 140 marg [2 r.]; ŝczyry/ chwálebny/ czyŝty y wybrány Zywoćie/ mowá ludzká nie wyznány. *GrabowSet* Xv; *WujNT* 193.

»nadzieja ludzka« [w tymi nad nadzieję (3), w nadzieję (2)] (12): *BierEz* 13; *RejPs* 97v; *KwiatKsiąŝ* B3v; *Existimationi hominum satisfacere*, Oczekawániu á nádzieyi ludzkiej doŝyć vczinić. *Mącz* 116b, 434d; *BudBib* 2. *Mach* 7/14; *KochPs* 87, 167; *NiemObr* 73; *KochProp* 7; Miáŝtá/ zwáloné ná kupy kámienne/ O iáko/ ludzkie nádzieie/ odmienne *GrabowSet* T4v; *SkarKaz*)(4).

»nauka ludzka« = *doctrina hominis* *Vulg* [szyk 25 : 2] (27): *KromRozm II* pv; *KrowObr* 24v, 61v [2 r.], 99v; *BibRadz II* 54d; *BibRadzBaz* ktv; *OrzRozm* A2v; s czwiczeń y z nauk ludzkich/ dwie nazaczniefze ŝá/ ktore ŝá barzo naleŝące ku wyprawieniu cnoty *KwiatKsiąŝ* F2v; *RejPos* 8; *SkarJedn* 48, 359; *CzechEp* 44, 136; *CzechEp* *; Do tego wŝyŝtkie piŝmá co ich ludŝie máia/ Rozumy y náuki ludzkie ŝię ŝciągáia. *KoŝakSzczęŝl* C4v; *WujNT Matth* 15/9, s. 63, 140, 151, *Col* 2/22 (9); *SkarKaz* 417b, 606a.

»niewdzięczność ludzka« = *ingratitude hominum* *Mącz* [szyk12 : 1] (13): *OpecŻyw* 99; *WróbŻoŝt* aa3; *Mącz* 256a; *RejAp* 137; Pan nie tylko ŝwá ále y ludzká niewdzięczność káráć raczy. *RejPos* 215v marg, 67, 21 1v, 215 marg, 215v; *RejZwierc* 126v; *RejPosWstaw* 42; *ModrzBaz* 135v; Niewdzięczność mié ludzka potępiá: Boday ŝię źle w rychle zápláciá. *KochFr* 74.

»niewierność ludzka« (1): Bo gdy w takowej niewiernoŝci ludzkiej/ [...] kiedy trudno kto mogł byc ku wierzeniu przywiedzion/ tedy Páná Bogá ná ŝwiádectwo wzywáli. *KuczbKat* 285.

»obyczaj, zwyczaj ludzki« [w tym: wedle obyczaju(-ow) (2)] = *mos humanus* *Mącz* [szyk 42 : 25] (61 : 6): *BielŻyw* 21, 121; *BielŻywGlab* n1b 9; *GlabGad* P3; *BierRozm* 4; *KromRozm II* o4v; *KromRozm III* A3; ten Philozoph záwŝdy karał obyczáie ludzkie y práwá im vŝtáwiał *RejWiz* 158, 181; *OrzRozm*

P2v; *BielKron* 199 [2 r.]f 432v, 441v, 443v, 455v; *Mącz* 47a, 114a, 221d, 308b, 251b (10); *SienLek* T4; *KuczbKat* 295; *RejZwierc* 17, 18v, 19, 23v, 77v (10); *BielSpr* 67v; zwyczaj ludzki [*mos populorum*] też to nieśie/ iż każdy człowiek ma tych z ktoremi towarzyfkie żywie *ModrzBaz* 25v, 5, 20v, 32v, 52v, 135 (11); *SkarŻyw* 285, 332, 544; *ReszPrz* 33; *WerKaz* 275; *KochTarn* 73; grzech który fię w nas iuż ták rofkorzenił/ práwie nam wżyfłkie ludzkie obyczáie zmienil *ArtKanc* 87v; *BielRozm* 1, 3; *KochWr* 30, 38; *Calep* 374b; *KochCn* B3; *PowodPr* 59; *SkarKazSej* 699b, 701b; *KlonWor ded **2. Cf* »obyczajem ludzkim«.

»obyczajem, zwyczajem ludzkim« = *humanum, secundum hominem Vulg; humanitus Calep* [szyk 8 : 6] (13 : 1): Czyli niefpráwiedliwy ieft Bog/ który gniew przywodzi? (obyczáiem ludzkim mowię) *Vchoway* Boże. *Leop Rom* 3/5[6]; *BibRadz* I 12b marg; *WujJud* 175; *CzechRozm* 39; [*Chrystus*] íam obyczáiem ludzkim/ íáko ludziom trzebá/ widomie wżyfłko ípráwował. *SkarJedn* 56; *KochOdpr* B4; *CzechEp* 176; *NiemObr* 113; *Calep* 491a; *WujNT* 114, *Rom* 6/19, s. 114; *PowodPr* 22; *SkarKaz* 485a.

»opiniya ludzka« (2): Ale to czego ná świecie niemálfz/ iedno w opiniach ludzkich/ íáko zálfzkodzić ma? *Oczko* 30v; *CzechEp* 263.

»pismo, księga ludzka(-ie)« [szyk 6 : 1] (5 : 2) : Pan będzie powiádał w pismiech ludzkich [*in scripturis populorum*]/ y kxiążęćiech/ tych ktorzy byli wnim. *Leop Ps* 86/6; *WujJudConf* 36v; *BudNT przedm* d3v; á na ty też świádectwá ktorzych z ksiąg ludzkich wiele nákládl/ [...] áni fię obeyzrzę *CzechEp* 139, 236; *NiemObr* 81, 122.

»ludzkie (po)śrzodki« (2) : Ogládyże fię ná to ábyś tego za pofláncá Boże⁸⁰ nie miał/ któryć [...] íam fię sle: y wżetecźnie fię w wrząd duchowny y w thę moc/ ktora mu nigdy zleconá/ áni od Boga przez ludzkie śrzodki podaná nie ieft/ wdáie. *SkarJedn* 50; *SkarŻyw* 384.

»powieść ludzka« = *sermo hominum Mącz* [szyk 7 : 3] (10): *BielKron* 213v; *Mącz* 137a; to znam/ nie s pochlebftwá [...] ále y z włáfnego rozważenia/ y s powieści ludzkich *RejZwierc* [28³], 78; *RejPosRozpr* h4v; od pámięci luckiey tákíe Woyfko wtych ták polách dálekich y puftych niebywálo/ ieffli íię nápowieści luckiey niemylę/ íáko w ten czás. *BialKaz* L3; *CzechEp* 69, 176; *NiemObr* 89; *SkarKaz* 347b.

»według powodu ludzkiego« (1): Człowiek [...] który íie rozumem przyrodzonym ípráwuie/ [...] ná trzech rzeczách opátrność íwoię ma íádzić/ tho ieft/ ná przefzły/ ninieyfzey/ będącey. Ninieyfzemi íie mamy ípráwować przykłádnie według powodu ludzkiego czáfów íwoich w dobry w rozeznániu. *BielKron* 333.

»prawo ludzkie« = *lex humana Modrz, JanStat; lex populi Modrz; statutum a. ius humanum JanStat* [szyk 36: 10] (46): *Diar* 47; Ludzkie práwo ieft/ ktore od Ludzi bywa poftánowione/ dla záchowánia ípolney miłóci y pokoiu póspolitego. *GroicPorz* a2, A3v, av, a4v, kk4, mm2; *OrzRozm* P2v; *BielKron* 198v, 213v, 236; *KwiatKsiqz* B; *RejZwierc* 36; *WujJud* 19v; *ModrzBaz* 27v, 78, 81, 102, 143; *SkarJedn* 163, 314; Tym pófelftwem hárdym Krol będąc obrufzony/ póflów onych nád práwo ludzkie poimawłzy do Lwowá pod ítrażá odefláł *StryjKron* 672, 467; *WerKaz* 290; *KochWr* 24; *OrzJan* 100, *WujNT* 155; Nie ma byđz gániono/ że práwá ludzkie niekiedy wedle czáfów rozmáitości y zwyczáiów bywáiá odmiemoné. *SarnStat* 49, 328, 897; *PowodPr* 36, 59; *GosłCast* 71; *SkarKazSej* 692a, 698a [5 r.], 699a [2 r.], 700a, 702b [2 r.] (13).

»za przyczyną ludzką« (1): iefliż zá przyężyną ludzką zgubę fwą y zniszczenie biorą Pánfthwá/ cżyli [...] z náznáczenia á przeżrzenia Bożego. *Phil P*.

»przyjaźń ludzka« [szyk 4 : 1] (5): *BierEz K3v; GroicPorz hv; Vtilitates amicitia cape*. Pożytek z przyiąźniey ludzkiey mieć *Mqcz 35a, 115a; Wy doczeńney ludzkiey sławy y przyiąźni fzucaćie SkarŻyw 589*.

»ludzki rozsądek, rozsąd« [w tymi na rozsądek (4), wedle (a. według) rozsądku (2)] = *iudicium hominum Mqcz, Modrz [szyk 11: 10] (20 : 1)*: Przypufzczam to ná ludzki rosłádek/ iefli też tho dobrze cżynił fwięty ociec Papiez *BielKron 183; KwiatKsiąż G2; Varia sunt iudicia hominum de hac, Rozmáyte fą mniemánia á rozłády ludzkie o tey rzeczi álbo rozmáicie o tym dierzą. Mqcz 176c; GórnDworz Kk4; Nowy rozdział zákonu Bogu y ludzkiemu rozłádkowi fie fprzećiwia. CzechRozm **2, 25v, 100 [2 r.], 183; ModrzBaz 6v, 40, 51; Oczko 2; CzechEp 105, [393]; LatHar 127; WujNT 339 marg, 398 [2 r.]; JanNKar Av; PowodPr 40*.

»rzecz ludzka« = *res humana JanStat [szyk 6 : 2] (8)*: Procuratorovie pieniężni ktorzy znaimv movią, a liudfkie rzeczi pófpoliczie wfłádziech fprawą *ComCrac 18v; BielKron 139, 194v*; w ktorých [księgach] fie rzeczy ludzkie przefzłe/ fzczeńścia/ przygody nagłe/ [...] zamykaią. *KwiatKsiąż G4v; Mqcz 493c; WujNT 582; SarnStat 998*.

»sąd ludzki« = *humanus dies PolAnt; iudicium humanum a. populi Modrz [szyk 8 : 8] (16)*: *OpecŻyw 135v, [192]; RejPs 122v; GroicPorz pp2; BibRadz 2.Par19/6, 1.Cor 4/3*; ktore [błędy] dla zwyczáiw ftárych wyełką moc wzięty/ á ludzkimi fady y obyczáymi fkáżonemi máią wymowkę *BielKron 199; KuczbKat 335; CzechRozm 184; ModrzBaz 28, 143v; CzechEp 5, 325 marg; WujNT 585 marg*; Ludzkie fady máło máią fprawiedliwości. *SkarKaz 2a, 2a*.

»słowo ludzkie« = *verbum populi Vulg [szyk 13 : 3] (16)*: *KromRozm I Cv*; Coż my o fobyie mamy dżyerzeńć/ ktorzy z piłmá tylko á flow ludzkich/ ktore fye rozmáicieye rozumyeć dawaya/ flowo boże cżyrpamy *KromRozm III C; KrowObr C2; Leop Ex 19/9*; Iżeś nie żádał według flowá ludzkiego bogáctwá álbo długiego zdrowia/ [...] dálemći ferce mądre *BielKron 76v; WujJud 29v; RejPosRozpr b3v [2 r.], b4v; SkarJedn 45; NiemObr 89; WujNT 1 khess 2/13; SkarKaz 242b, 484b*.

»ludzki sposób« [szyk 5 : 2] (7): O mizerny náłz ludzki fpofobye/ Nie dobrego nie zámykałz w fobyie. Gdzie iedno fwym krokiem záłtápmiy Wfzędzie ná fwych fprawach vtráćimiy *BielKom F7; SkarŻyw 544*; Páweł wfzytkich fpofobow ludzkich vżywał do te⁸⁰/ áby fam fiebie od nieprzyaciól y od niebešpieczeństwá obronił. *WujNT 493, 193. Cf »ludzkim sposobem«*.

»ludzkim sposobem« (8): *BibRadz I 6c marg; CzechRozm 60v*; Piłmo [...] mowi ludzkim fpofohem o Bogu/ ktory iefł fam w fobie nieopifány *CzechEp 262*.

»sprawa ludzka« = *opus hominis Vtilg, PolAnt; res humana Modrz, JanPrzyw; opus humanum Modrz [szyk 66 : 43] (109)*: *BierEz C3v; FalZioł V 45v; BielŻyw 68 [2 r.]; BielŻywGlab nlb 9*; pámiętáiąc ná rofkázanie twoie záwždy mię mierziály nieflufłne fprawy ludzkie. *RejPs 22, 86v, 90v; ComCrac 15v, 16; RejRozpr Av, K4; RejJóz L7; SeklKat M2; KromRozm II i4v, m3, o4v, y2; BielKom B2v; LubPs E marg [2 r.]; GroicPorz 113; RejWiz 2 [2 r.], 39v, 63v, 77, 126v; Leop Ps 16/4; BibRadz I 2a marg, 151c marg, Ps 17/4, Eccli 39/23; BielKron 32, 263, 333v; Cognoscere causas, Słuchác fpraw ludzkich/ fiedzieć ná fádzie/ Sądzić. *Mqcz 250d, 430d; OrzQuin L4v; RejPos 247*; Bo gdy poznáłz z*

ludzkiich ípraw ich cnoty y zbytek/ Tu iuz łácnio obaczyłz co czyni pożytek. *RejZwierc* 29v, 17, 21, 24v, 29v, 177 (13); *WujJud* 44v, 72v; y my/ iefli ieftełmy co dobrego/ iefthełmy íprawá iego [*Boga*] nie ludzka. *RejPosRozpr* b4v, h4v, c, c3v; *BudBib* 4.Esdr 14/13, 16/55, *Eccli* 39/23; *CzechRozm* 179v, 184, 216v; *PapPan* B2v; *KarnNap* Bv: *ModrzBaz* 13, 49, 65v, 130, 134 (9); *SkarJedn* 326; *KochPs* 108; *SkarŻyw* 100, 290, 399; *StryjKron* 240; *CzechEp* 52; *WerGość* 203; *KochSob* 67; *PudłFr* 33; *BielRozm* 1, 3; *ActReg* 139; *KochFrag* 24; *OrzJan* 130; *SarnStat* 582, 885, 1036, 1056, 1066, 1185; *SkarKaz* 578a; *CiekPotr* 5, 64, 65 [2 r.], 75; Práwo iefł iáko náuká życia/ y íznur ípraw ludzkiich/ ktorym próftuią poštepkki íwoie. *SkarKazSej* 696a, 664a; *SzarzRyt* B3. Cf *Fraza*.

»sprawiedliwość ludzka« = *iustitia hominum* *JanStat* [szyk 20 : 3] (23): *ComCrac* 15v, 17v; *Diar* 22, 24, 91; *LubPs* bb2 marg; dáry zállepiáią oczy mądrego człowieká/ y przewracáią íprawiedliwość ludzką. *GroicPorz* bv, bb3; Azáłz nie máłz írogiego práwá ná owego łápáczá á ná wykretniká íprawiedliwośći ludzkiej? *RejZwierc* 96, 36 [2 r.], 43; *WujJudConf* 101; *KochOdpr* B2v; *KochPieś* 46; *GórnRozm* H2v; *SarnStat* 717, 723, 733, 735, 1150 (7).

»świadectwo ludzkie« = *testimonium hominum* *Vulg*, *PolAnt*, *JanStat* [szyk 6 : 2] (8): *KrowObr* 14v, *BibRadz Ioann* 5/9; *KuczbKat* 415; *CzechEp* 138, 139; Acz Pan Chriřtus świádectwá od ludzi nie potrzebował [...] wízákże iednák dla ludzi żywał świádectw ludzkiich. *WujNT* 324, *Ioann* 5/9; *SarnStat* 408.

»uczynki ludzkie« = *opera hominum* *Vulg*; *facia hominum* *Modrz* [szyk 7 : 2] (9): *WróbŻółt* 16/4; *GroicPorz* 113; *BiałKat* 216; Gánimy [...] wízýłtki tákowe/ ktorzy vczynki ludzkie názbýt wynofzácz/ łáłkę Bożą dáremną w niwecz obráćáią. *WujJud* 114v; *CzechRozm* 2 15v, **5; *ModrzBaz* 95v; Lecz my ktorzy wnétrznóści ludzkiich widzieć nie móżemy/ nie mamy zwierzohnych vczynkow ludzkiich zwáć pokrytośćią *WujNT* 99, 278.

»upadek, upad ludzki« = *ruina hominum* *Vulg* [szyk 17 : 1] (16 : 2): *RejPs* 96; *KromRozm III* A7 marg, B3v; *KrowObr* 199; Iamći to on Heliałz/ iefliś kiedy fłychał/ Com dla ludzkiich vpadkow wiele s płáczem wzdychał. *RejWiz* 178; *Leop Prov* 28/12; *BibRadz Os* 4 arg; *BielKron* 132v; *OrzQuin* K4; *RejPos* 103, 121v, 199v; Y ma to pilnie vwážáć poćciwy/ iáko tákiemi dobrodzieýłtwy ízáfowáć/ áby nie były na íkáżę á ná vpadek ludzki. *RejZwierc* 97v; *SkarŻyw* 243; *ArtKanc* N14v; *GrabowSet* R3v; *SarnStat* 862; *SkarKaz* Oooooa.

»ludzka ustawa« = *lex populi, mandatum a. traditio hominis* *Vulg* [szyk 63 : 19] (82): *SeklWyzn* g4v; *SeklKat* 13, Q2v; Nye rownay ludzkiich vřtaw do Bożego przykazánya. *KromRozm I* O2, B2, D3, P; *KromRozm II* a2v; *KromRozm III* O8v [2 r.], P2, P2v, P3; *GroicPorz* k4v; *KrowObr* B4v, 23v, 44v, 102v, 236 (20); *Leop Ier* 10/3; *BielKron* 198v, 203, 205; *GrzegRóżn* I4v; *Mącz* 249d; *SarnUzn* Cv; *RejAp* 36; *RejPos* 351; *RejZwierc* 192; *WujJud* 107 [2 r.], 168, 192v, L15, Nnv; *WujJudConf* 19v, 43, 107; A ták wízýłtkie práwá/ iedne z przyrodzenia vrosly/ drugie obyczáymi y vřtáwámi ludzkiemi íą vchwalone [*moribus ac populorum institutis comprobatae*] *ModrzBaz* 74; *CzechEp* *2, 108, 116 marg, 131, 235 (10); *NiemObr* 7, 19, 79, 91, 115; *ZawJeft* 35; *WujNT* 63 [3 r.], 64, *Mar* 7/8, s. 155, *Col* 2/8 (11); *PowodPr* 43.

»wdzięczność ludzka« [szyk 3 : 2] (5): *KromRozm III* 17v; bądź drzewem Cedrowym ktore fwe wonności/ Podawa z Libańskich gor ku ludzkiej wdzięczności. *RejZwierc* B4v, 99v, 226; *SarnStat* *7v.

»wierność ludzka« (1): *Experiri fidem hominum magna mercede, Doznąć wierności ludzkiej s wielkim Kofztunkiem/ y s wielką łzkodą fwą. Mącz* 217b.

»wymysł, wymysłek ludzki« [szyk 100 : 21] (120 : 1): *SeklKat* F3, F3v, Q2, Q2v; *RejKup* a7; *Luter* [...] powyádał/ iż kofcyelne podánye á wftawy/ fą wymyflly ludzkye *KromRozm I* K3v, C2, K4v, P; *MurzHist* C2v; *KromRozm II* a2, II b3v, g4, q3v; *KromRozm III* A2v, A4v, G2v, Q2; *Day wftam mym by wymyflów ludzkich nye mowiły/ Ale áby fłow fwyętych twych ząwždy pilne były LubPs* D3v, C3, aa4, bb3; *KrowObr* 43; *BibRadz I* 436b marg, 446, II 141a marg; *Mącz* 113h; *RejAp* 36, 43, 56, 67, 196v, Ee4v; *RejPos* 8, 23, 53, 147, 195v (13); *BialKat* 381v; *RejZwierc* 192, 198, 259v; *WujJud* 4 marg, 15 [2 r.], 33, 41, 161 (9); *WujJudConf* 4, 15, 39v, 206v, 220 (8); *RejPosRozpr* b3; *RejPosWstaw* [21²], [21²]v; *CzechRozm* 14v, 25v, 29v, 36, 69, 258v; *SkarŻyw* 71; *CzechEp* *2, 105, 108, 111, 247 (14); *NiemObr* 4, 68, 80, 105, 145 (28); *ReszPrz* 35, 40.

»występek, występ, przestępek ludzki« [szyk 12 : 5] (13 : 2 : 2): *BielKom* C8v; *GroicPorz* c4; *KrowObr* 124, 125 [2 r.], 125v; *BielKron* 296; *KuczbKat* 210; człowiek mądry poki iefzcze widzi nie nązbyt łzkodliwe wyftęпки ludzkie/ to ie [...] piękniemi fłowki/ á wdzięcznym [!] á rozważnym nąpominaniem leczy. *RejZwierc* 78v, 23v, 260v, Bbbv; *BielSpr* 76; *CzechRozm* 60; Wfzytkie bez máła ludzkie wyftęпки [*hominum delicta*] albo z niewiádomości roftą/ álbo z niepohámowania namiętności ferdecznych. *ModrzBaz* 67; *SkarŻyw* 332; *KlonWor* 1v.

»zakon ludzki« [szyk 2 : 1] (3): *BielKron* 141; zakonowi Bożemu wftąpi zakon ludzki y zwierzchność ludzka *GrzegRóżn* A2v; *PowodPr* 61.

»zdanie ludzkie« [w tym: według (wedle) zdania (2), za zdaniem (1)] [szyk 4 : 2] (6): *KromRozm III* A6, K3v; zwyczaj dziwne zdania ludzkie czyni. *Górndworz* F7; ludzkie zdania y wywody Tą niepewne y flábe *CzechEp* 134, 231; *WerGość* 204.

»znak ludzki« (1): Chodząc po wyfpie nie mogliśmy żadnego człowieka widzieć/ áni znakow żadnych ludzkich *BielKron* 451v.

»życzliwość ludzka« = *sententia populi* *Mącz* [szyk 4 : 2] (6): *Mącz* 21a, 78b, 115a; *Walecznikowi* wfzytko ná czuyności Zależy/ á ná ludzkiej życzliwości. *RejZwierc* 228v; *ModrzBaz* 6v; *KochFr* 112.

Szeregi: »anjelski i (albo) ludzki« [2 : 1] (3): *KromRozm III* A7 marg; Co ták máią rozumieć [*chrześcijanie*]/ że fie to [*pokrzyżenie*] nie ludzką álbo Anielską fprawą sftáło/ ále wfzechmocnego Pána Bogá mocą *KarnNap* Bv; *LatHar* 425.

»(nie (tylko) boży (a. boski) (ale, jako) i ludzki; boży z ludzkim« = *populorum et divinus* *Modrz* [szyk 27 : 6] (33): *KromRozm I* Cv; iáko inne narody fwoim ięzykiem Prává boże y Ludzkie nąpifáne máią/ Aby theż Polacy y w tym nie vpořledzeni byli. *GroicPorz* A3v, kk4, mm2; *KrowObr* 126v; *BielKron* 141, 198v, 236; *RejPos* 38v; *KwiatKsiąż* B; *MycPrz I* A2v; *PaprPan* Vv; *ModrzBaz* 27v, 81, 102, 135; *SkarJedn* 314; *KochPs* 51; *CzechEp* 5 [2 r.]; *WerKaz* 290; Piękniemi fłowy w grzechu ofiary łzukać/ Ludzkie y Boskie wespół wftawy mieřzać. *ZawJeřt* 36; *WujNT* 440 marg, 582, Bbbbbbb;

PowodPr 36, 61; *SkarKazSej* 659a, 698a [2 r.], 701a [2 r.], 702b [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 4 r., w *przeciwstawieniach* 42 r.]

»ludzki albo szatański« (3): szatańki kołcioł nieprzeštawa na łczerey prawdzie hożey w pyłmie opyłaney/ ale łzuka ynnych luzckich albo łzatańskich wymiřlow *SeklKat* Q2, I3, Q2v.

»ludzki a ziemski« (1): Nogi tu Auguřtyn ś. luzckie á ziemskie požądliwořci rozumie *WujJud* 204.

W przren (3) : Bos łie był łnacž baržo napił Luzckych błędow/ a Czart kwapił Aby cięż był tak wnych załtał Wiermi że by cięż był chłiałtał *RejKup* 13.

Wyrażenia: »grzech luzcki« (1): o ktorých [*kapłanach*] przeto nápiřano/ że grzechy luzckie/ to ieřt ofiary y iáłmużny zá grzechy iedzą: z tego nádanie y żywnoř máią. *WujJud* 156.

»luzckie truciny« (1): dla te^{go} [*Krystusa*] wřpominacie [...] iżebyřcie ty řwoie łmrody y luzckie truciny/ od Dyabłá wymyřlone ocukrowáli/ iákoby luzdie prořci Antykryřtuřowey náuki niechatzyli. *KrowObr* 92.

d. Człowieka albo ludzi dotyczący, dla człowieka albo ludzi przeznaczony, do człowieka albo ludzi skierowany; wskazuje często na człowieka albo ludzi jako obiekt podlegający czynności lub stanowi wyrażonemu przez określany rzeczownik (505) : KDy od boga oytta przybliźálłie czas zrządżony ku odkupieniu ludřkiemu/ [...] zebrali łie w radę biřkupowie [...] przeciw Iezuřowi *OpecŻyw* 69, 156v; *OpecŻywPrzedm* C3; wiele ieřt [...] mędrzcow/ [...] ktorzi o Szczeńciu a o Fortunie ludřkie piřali *ForCnR* Av, E3v; *TarDuch* B4v, B5v; *FalZioł* +2v; Niewiałta ieřt [...] luzckie zagubienie. *BielŻyw* 136; *WróbŻołt* Bv, 103/14, hh8, hh8v; *RejPs* 95, 109, 203; *RejJóz* C5, C7v; *HistAl* A3; *MurzNT* 10v, 73v; *DiarDop* 106; *BielKom* Fv; Rácžże nam dáć wřpomożenye w náłřym wtrapyenyu/ Bo y proźna yeřt nádzyeyá w luzckim wybáwyenyu *LubPs* O5v, D2; *KrowObr* 38; A tak tuchwá mowiłá o luzckiey młodořci/ Iáko łie przy niey kłuřzą dziwne omyłnořci. *RejWiz* 92, 106v; *LeopPs* 146/8; *OrzList* h2v; Nie chwal nikogo z powielci przed tym niź go zrozumieřz/ áhowiemci to ieřt luzckie dořwiádczenie [*tentatio hominum*]. *BibRadz Eccli* 27/7[8], 2.*Esdr* 4/17, 1.*Cor* 10/13; *BielKron* 244, 467v; *LeovPrzep* a3v; pátrżay iáka ieřth roznoř w kaźniach luzckich v Pána. *RejAp* 135; *GórnDworz* H3; *RejPos* 5v, 78v, 220; *KuczbKat* 10, 395; *RejZwierc* A5v, 18v, 99v, 114, 255v; Pán Bog nieżáda řmierci niczyiey/ áni prágnie zátráccenia luzckiego *KarnNap* D; *ModrzBaz* 27v, 67; nic nieczyřtym nie zow/ co Bog řtworzył/ y co ku pořłudze luzckiey y potráwie řłużyć może. *SkarJedn* 238; Powietrze [...] ozdobił/ rozmáitemi ptaki/ z pierzym pięknym/ z fárbami/ głófy/ y řpiewánim roznym/ ku ochłodzie luzckiey *SkarŻyw* 259, 30, 86, 117, 371, 527 (14); *CzechEp* 38; *NiemObr* 71; *KlonŻal* A4v; *KochPam* 86; Ty łámá niechceřz bácczyć luzckich doległóřci/ A řwym tylko milczeniém wiecznie zbywařz gořci. *KochPieř* 29; *ArtKanc* A11v, C, C7, G12v; *KochWr* 24; *ZawJeřt* 25; *Phil* M3; *GrabowSet* V2; *LatHar* 667; *WujNT* 237, 1.0or 10/13; *SarnStat* 321; *SkarKaz*)(4, 40b, 41b, 278b; oná [*Judyř*] řię nád nędzą luzcká vžaliwřzy/ y zdrowie y czyřyoř řwoie ná to waźyłá *SkarKazSej* 669a, 665a [2 r.]; *KlonWor* 66, 76.

W przeciwstawieniach: »ludzki ... boski (boży)« (2):*BielKron* 209; řłowo Boże [...] ieřt/ iáko probierny kámieñ ná złoto/ ku rozeznániu rzeczy Bořkich od rzeczy luzckich *CzechEp* 233.

W porównaniach (5): *BielŻyw* 126; Ná świecie próżności wżytko/ á żywot ludzki iáko obraz málowany. *LubPs* K4v marg; Ita vita est hominum quasi cum ludas tesseris. Ták żywot ludzki yeft yákoby koftką rzucił. *Mącz* 338c; *SkarŻyw* 581; *WisznTr* 34.

W charakterystycznych połączeniach: ludzkie(-a, -i) *bezpieczeństwo, chwała, cześć, doległość, doświadczenie, fortuna* (2), *każn, mizeryja, młodość* (3), *nędza* (16), *niefortuna, nieszczęście* (2), *niewczasy, ochędostwo, ochłoda* (2), *odkupienie* (5), *pociecha (pocieszenie)* (7), *pokuszenie, pomoc, posługa* (2), *potepienie, powodzenie, pożywienie* (2), *przeciwko, przespiceństwo, przykrość, przypadłość, rana, rozkosz* (3), *skaza* (2), *sława* (3), *służebność, sromota, straż, swoboda* (4), *śmiertelność, ucisk (uciśnienie)* (3), *ulżenie, utrata, użytek, wczasy, wybawienie* (2), *wykupienie, zachowanie* (2), *zagubienie, zatracenie, zawod, zbytek, zguba* (3), *zmartwychwstanie*.

Wyrażenia: »nad bieg ludzki« (1): Słowo ciálem tu się sftáło/ Pánni czyftey nie zrużyło/ iściec to nád rozum świecki/ bo tho ípráwił nád bieg ludzki. *ArtKanc* A19.

»ostatni czas ludzki« (1): Lepiey ieft iść do domu płaczu niż wefela/ bo fie w nim wípomina oštátni czás ludzki/ á człowiek żywy będąc w ímutku/ wípomina ná przyźle czáfy *BielKron* 80v.

»ludzkie dni« = *życie ludzkie* (1): Iáko nikomy cień ludzkie dni przechodzą. *WisznTr* 34.

»dobre ludzkie« [szyk 5 : 3] (8): *OrzRozm* Ov; nie podeprzełz w. m. tego/ coś pirwey powiedział/ tho ieftá aby biaległowy miáły bywáć przyczyną ludzkiego wiela dobrego. *GórnDworz* Z, Ff8, Ff8v; Ná potrzebę poľpolitá/ y porátowánia zdrowia y dobre⁸⁰ ludzkiego/ męftwá y wielkiego fercá wżywáć/ toć ieft práwe żołnierzftwo *SkarŻyw* 189; *SkarKaz* 2a, b; *SkarKazSej* 660b.

»dożywocie ludzkie« (1): fłowko to/ Ná wieki/ nie záwždy czás wieczny znáczy: ále ábo czás długi/ ábo dożywocie ludzkie *CzechRozm* 85.

»krzywda ludzka« = *iniuria Modrz; iniuria hominis JanStat* [szyk 10 : 2] (12): *BielKron* 7v, 234, 254v; Snadźbyście lepiey czynili/ Byfcie nędzniki fądzili/ A krzywd ludzkich doglądáli *RejZwierc* 234; *BielSpr* 15v; *ModrzBaz* 117; *KochPs* 9; *KochFr* 107; *GrabowSet* C3; *SarnStat* 301; *SkarKaz* 82a; Bo ktore wftáwy ípráwiedliwóści w łobie nie máia/ á iáką krzywdą ludzką pokrzywione fá; nie fá Práwá/ ále złość ízczera. *SkarKazSej* 698b.

»ludzkie lata« [szyk 3 :1] (4): A wždy tákowá niedbáłość widamy y w tych fzedziwych lecich ludzkich/ iákoby im iáko ono fthára przypowieść y koł nie pogorzał. *RejZwierc* 132, 29v; Nie to mądrosć mądry in być/ álbo wielkosć światá Rozumem chćieć ogárnać: krótkie ludzkie látá. *KochFr* 131; *KlonWor* 55.

»lekarstwa ludzkie« (3): *SienLek* 164v [2 r.]; Y przyął grubá ziemie/ trawá y zioły/ ná wżytki y lekárftwá ludzkie potrzebni *SkarŻyw* 259.

»niemoce, choroby ludzkie« [szyk 11 : 2] (10 : 3): O Wodkach zioł rozmagitich [...] ktorich nawięczy Doctorowie vziwiaią w rozmaitech niemoczach ludzkich. *FalZioł* II 1c, II 15a, V 12v, 13v, 14, 62 (7); *HistAl* K4v; *BielKron* 286; *Mącz* 69a; *SienLek* 18; *RejPos* 205; *SkarŻyw* 546.

»ludzkie położenie« (1): znaiątz ludfkiee położeniye różne a rozmaijte/ [...] niegdy tzudy ij tznótami kázál *OpecŻyw* 60v.

»potrzeba ludzka« = *neessitas hominum JanStat* [szyk 6 : 3] (9): Rozumieyćie ludzkiey potrzebie/ A zwłázczá koždy dla íam íiebie. *BierEz* R2; *RejPs* 48; *GroicPorz* a2v; *KrowObr* 89; *SkarJedn* 239,

371; KVpcy/ rzemieślnicy/ [...] niech kupczą rzeczami potrzebnymi ku potrzebom ludzkim. *SarnStat* 276, 278, 917.

»pożytek ludzki« [w tym: ku pożytku(-owi) (8), dla pożytku (3), na pożytek (3)] = *commoditas hominum* *Modrz* [szyk 13 : 8] (21): rzeczy/ które na żywym rośną ku pożytkowi ludzkiemu stworzone bywają. *GliczKsiąż* K5; *BibRadz* I 1c marg [2 r.]; *BielKron* 6; *KwiatKsiąż* A3; mężczyźni [...] rządzą narody/ hetmami/ obmyślają pożytki ludzkie/ y inne potrzebne rzeczy sprawują *GórnDworz* Z8v; *HistLan* F5v; *RejZwierc* 18; *WujJud* 91 v; *WujJudConf* 196v; *ModrzBaz* 59; *Oczko* 1v; *SkarŻyw* 118, 231, 497; *Phil* Q3; *SarnStat* 573; *PowodPr* 22; *ZAwitay* trunku święty/ dawno pożądany/ Dla pożytku ludzkiego/ mądrześ iest wydany. *PaxLiz* Dv; *SkarKazSej* 670b, 702a.

»ludzka przygoda« [szyk 11 : 10] (21): Gość żeby prozno nie siedział/ A iż k temu wiele wiedział: Rozprawił ludzkie przygody *BierEz* P4, F4; *RejKup* Bv; *KromRozm II* i4v; *RejWiz* [A7]; *RejFig* Aa; *BielKron* 55v, 333v [2 r.]; *Omnia humana placate et humane feramus*, Wziętki przygody ludzkie skromnie cierpieć mamy, *Mącz* 302b; *RejPos* 199v; *RejZwierc* 173, 183; *KochTr* 14, 25; W coż pilniey patrzeć? na ludzkie przygody? Czy w własne szkody? *WisznTr* 24; *GórnRozm* Fv; *SkarKaz* 421a, 518a, b; *CzahTr* C4.

»przypadek ludzki« = *casus humanus* *Modrz* [szyk 8 : 3] (11): *RejPs* Ff7v; *RejFig* Aa; tego tak marnego przypadku ludzkiego/ który iest iako fontana á źródło wzytkich innych rzeczy złych/ nigdy żadnemu stworzeniu przepuścić nie raczył. *RejPos* 199v; tho wzytkow sobie nadobnie wmiarkuiesz s przypadkow ludzkich/ coby napotym twoy poczciwy stan y zdobić y oślachcić miało *RejZwierc* 19, 21, 173, 209, 210, 265; *ModrzBaz* 14; *SkarKaz* 421a.

»rzecz ludzka« = *res humana* *Mącz*, *Modrz*; *res hominum* *Modrz* [szyk 19 : 17] (36): *BierEz* 13; *KłosAlg* A4; *OrzRozm* A2v; *BielKron* 108, 209; *Mącz* 224b, 405d; *KuczbKat* 280, 405; Bo to należy na Biskupy/ y na Sprawce rzeczy ludzkich/ aby stanu szkolnego ze wzytkiej mocy bronili *ModrzBaz* 131, 39, 45v, 99v, 129, 136 (15); *KochPs* 77; *SkarŻyw* 412; Nieznaiomy wróg iakiś miefza ludzkie rzeczy/ Nie mając ani dobrych/ ani złych na pieczy. *KochTr* 11, 9; *CzechEp* 233; *KochFr* 115; *ActReg* 139; *GórnTroas* 21; *KlonKr* D2; *KlonWor ded* **2v, s. 9, 67.

»stan ludzki« = *conditio a. sors humana* *Mącz* [szyk 1 : 1] (2): *Volumina sortis humanae*, Toczyenie albo przemienność stanu ludzkiego. *Mącz* 506d, 92b.

»stoł Boży i ludzki« [o sakramencie ołtarza] (1): *DIAKONOVVIE* słudzy stołu Bożego/ y ludzkiego: słudzy Sakramentow y słowá Bożego *WujNT* Yyyyy2.

»szczęście ludzkie« = *felicitas hominis* *PolAnt* [szyk 4 : 1] (5): Szczęście ludzkie iest w ręku Pánfkich *BibRadz Eccli* 10/5, *6; Ci też porubstwá y cudzołstwá iako dobrego wzytkim pozwaláli/ wzytko szczęście ludzkie w rośkofzy ciełefney pokładając *WujNT* 845; *SkarKaz* 273a, 421a.

»szkoda ludzka« [szyk 6 : 4] (10): *RejWiz* 91; *UstPraw* D2; to nieludzka rośkofz iest/ złudzkiej szkody albo wstępu mieć rośkofzowanie *KwiatKsiąż* D2; *RejZwierc* 63 v, 253; Na ten ołtarz Noc dawna strzegąc ludzkiej szkody/ Włożyła znak widomy przyślzły niepogody. *KochPhaen* 16; *GórnRozm* H2; *SkarKazSej* 658b, 700a; *KlonWor ded* **2.

»śmierć ludzka« = *mors hominis Vulg* [szyk 4 : 1] (5); *FalZioł* V 51; Tákowe fą boginie twoie [...] ktore lie po śmierci ludzkiej nád grzechy iádowicie młzczą. *HistAl* K2; *Leop Num* 16/29; *HistRzym* 104; Złyć iest kát s przyrodzenia/ bo iuz ná pomstę á ná ludzkie śmierci iest wyládzony *RejZwierc* 71v.

»trudność ludzka« = *difficultas hominum JanStat* [szyk 4 : 1] (5): czemu [...] takich gwałtow á dziwnych do nábywania z ludzką trudnością fortelow nieganią [*cum multorum turbatiom*]? *ModrzBaz* 6v; PRzeŝtrégaiąc trudności ludzkiej/ zákázuiemy: áby żaden Pifarz y Podpifek v tego fądu/ v którego siedzi ná wrzędzie kauz żadnych nie ípráwował. *SarnStat* 489 [*idem* 565, 821], 565, 762, 821.

»wiek ludzki« = *życie* (5): A śmierć nie próżnował á/ iednáko morżęcy Okrutna wieki ludzkie y rodzaj bydłęcy. *KochPs* 117, 137; *KochEpit* A3v; Dwie drodze w wieku ludzkim prawdziwie być wiemy: Iedná do Niebá druga do pieklá. *KolakSzczęśl* Cv; *CiekPotr* 4. Cf »wiekow ludzkich prządki«.

peryfr. »wiekow ludzkich prządki« = *Parki* (1): Wy o wiekow ludzkich nieprzebyte prządki/ Przecz ták vpornie rwiecie śmiertelne wátki. *KlonŻal* C4v.

»wolność ludzka« (21) : Wolność ludzka/ á doŝtátek świecki/ nawięcey przeŝzkadzaią ludziom do zbáwienia. *WujNT* 256; WOLNOSC ábo íwobodá ludzka y po zgrzeŝzeniu zoŝtálá. *WujNT* Ccccc 4, 8, 307, 547, 560, 810 (21).

»zbawienie ludzkie« [*w tym: dla zbawienia* (11), *ku zbawieniu* (6), *prze zbawienie* (3)] [szyk 79 : 40] (119): *OpecŻyw* 8, 73v, 101v, 130v, 149v (18); *OpecŻywPrzedm* C3; przeŝ tą mylą panną ítalo íyą zbauyeny ludzkye gdy uylzedl y narodzył íyą s zyuota yey Ieŝus criŝtus íyn bozy *PatKaz II* 22v, 45, 54; *TarDuch* B7; *WróbŻołt* Z3v; *KromRozm I* M4; *KromRozm II* h; *KromRozm III* Av, D7v; *KrowObr* 70, 87, 176, 192; *OrzList* e4v; *BibRadz I* 376a marg; *OrzRozm I*2v; *GrzegRóżn* H; *RejPos* 5, 71, 101v marg, 141v marg; *BiałKat* 81; *KuczbKat* 430; *WujJudConf* 68v, 187v; *RejPosRozpr* c3; *KarnNap* A4v; *SkarJedn* A2, 47, 49, 122, 239 (14); *SkarŻyw* 30, 70, 203, 310, 508 (32); *CzechEp* 201; *NiemObr* 66; *ReszPrz* 36; *ArtKanc* A4, A9v, F6; Dáy żywot bez wády/ ímył day bez zgáńienia/ O Pánie co prágniełz ludzkiego zbáwienia. *GrabowSet* P2v, V; *LatHar* 217, [537], 659; *WujNT* 84, 148, 583 marg, 671, 796; [*kapłani*] nie dla siebie y zbáwienia íwego táką moc y vrząd máią: ále dla ludzkiego *SkarKaz* 611a, 42a, 120a, 240a, 453a, 606 (9); *SkarKazSej* 658a, 700a.

»zdrowie ludzkie« = *humana industria, hominis vita Modrz* (12): Rozmarin [...] ma oŝobną mocz a niepoŝpolitą ku zdrowiu ludzkiemu. *FalZioł* II 10d; *GroicPorz* hh3; *Mącz* 245a; *GórnDworz* Kk3v; *CzechRozm* 247; *ModrzBaz* 35, 78, 102; [*Cieplice*] dał Bog ták pożyteczne á zdrowiu ludzkiemu pomocne/ że żadne lekarŝtwo ínać od ludzi czynioné/ pewnym/ chorobam/ przedfzym á beŝpieczniejzym ráunkiem być niemoże *Oczko* Iv; *SkarŻyw* 189; O Pánie wízech rzeczy Ktoryś miał zdrowie ludzkie ná ták wielkiej pieczy. *WitoŝLut* A6v; *SkarKazSej* 676b.

»żywność ludzka« [*w tym: ku żywności* (5)] = *vita humana a. hominis Modrz* (10); *LubPs* P3 marg, X5v marg; *KrowObr* 97; Drzewá lie roŝkwitaią w piękney zyeloności/ Dawaiąc wdzyęczny owoc ku ludzkiej żywności *RejWiz* 3; *BielKron* 285v; *RejZwierc* 111v, Bbb 2; Chryzołtom ŝwięty/ nie ty Kupce gáni/ ktorzi z inąd towáry/ żywności ludzkiej y Rzeczypoŝpolitey potrzebne przywożą *ModrzBaz* 34v, 33v; *KochPhaen* 5.

»żywot, życie ludzkie(-i)« = *vita hominis Mącz, Modrz; vita humana Modrz* [szyk 54; 11] (61 : 4): *BielŻyw* 126; *KłosAlg* A2v; *BielKom* C3v; temi czáfy [...] ludzye o náuki ktore ludzki żywot práwye

ná nogi ftáwyáya/ dbác nychcą *GliczKsiąż* 13; *LubPs* K4v marg, hh6; *RejWiz* 94v; *Iob* vkázuie iż żywot ludzki nic nie ielt inego iedno praca y nędzá wftáwiczna. *BibRadz Iob* 7 arg; *KwiatKsiąż* G2, K3; *Mącz* 58a, 61d, 241c, 245a, 338c, 406a; *GórnDworz* H5v; *RejPos* 331 marg; *KuczbKat* a2, 165, 330, 430 [2 r.]; *RejZwierc* [121]; *WujJudConf* 74v; *BudBib Eccli* 29/26[28]; *CzechRozm* 247; *ModrzBaz* 2, 18 [2 r.], 70, 128v, 130v (15); *ArtKanc* A [2 r.]; *KochFr* 4, 39, 122; *KochMRot* B4v; *WerKaz* 292; *GórnRozm* E3; Gdyż krociuczki ielt čás żywotá ludzkiego/ Nie chciey fwey nádzieie mieć w śmierci drugiego. *Phil* H3, H3, L3; *GrabowSet* Ev; *KochFrag* 38; *OrzJan* 120; *KołakSzczęśl* B4v; *PowodPr* 42; *SkarKaz* 274a, 420; *GosłCast* 23, 24, 31, 43; *ZbylPrzyg* ktv.

Szeregi: »(ani) boski, (a. boży) i (ani, a, abo) ludzki; boski z ludzkim« = *divina atque (et) humana* *Mącz*, *Modrz* [szyk 7 : 1] (7 : 1): żaden ku vznawaniu ani Boskich ani ludzkich rzeczy nie ma przyftępować aż pirwey naukę licźby dobrze pobaczi. *KłosAlg* A4; *OrzRozm* A2v; *Mącz* 224b; teraz o Filozofiech á o łzkolnych ludźiech mowimy/ ktorzi iáko ná wparze rzeczy wŹytkich Bołkich y ludzkich záśiedli. *ModrzBaz* 129; *SkarŻyw* 290; *CzechEp* 233; *WujNT* 685 marg, Yyyyy2. [Ponadto w przedm stawieniach 2 r.]

»(tako) ludzki (tako) i bydlęcy« (2): *SienLek* 18; Iednáka ielt śmierć ludzka y bydlęca *HistRzym* 104.

»ludzki albo cielesny« (1): *Rerum humanarum despicientia*, Wzgárdźanie ludzkich álbo cielesnych rzeczy. *Mącz* 405d.

W przem (9) : Bog [jest] [...] podftata wŹitkich rzeczy oko nie zamróźone, wŹitko zdzierźaiąc fwiatło ludzłkie. *BielŻyw* 135; W nim był żywot/ á żywot był światłością ludzką *LatHar* 105 [idem 687 *SkarKaz* 486b], 687; *SkarKaz* 486b [2 r.].

Zwrot: »prząść ludzki wiek« (1): *Parcae* fą trzy śmiertelne boginie/ kthore przędą ludzki wiek/ ktorzych imioná fą/ *Lachefisy Cloto*, *Atropos*. *KlonŻal* C4v marg.

Wyrażenia: »choroby ludzkie« = *grzechy ludzkie* (1): Bo dla tego Pan Chrifus ná áwiat przyfzedł [...] ábj leczył choroby ludzkie *KarnNap* C3.

»ludzki wiek« (1): Od Niebá áfz do źemie złoty łznur pleńiony/ Ná ktorym ná kxtałt wiádrá ludzki záwieszony. Wiek/ álbo żywot/ ftárfzy Mędrzy máłowáli: Przez co ludźiom ná źiemni to známionowáli/ Ifz świat ná pálcu Bożym záwił/ także człowiek/ Poki go Niebo trzyma/ potym ma tefz fwoy wiek. *KołakCath* C4v.

»zaraza ludzka« (1): Iezufá Chrifufá dał Bog lekárftwem ná zárázę ludzką *CzechRozm* *4v.

»ludzki żywot« (1): *KołakCath* C4v cf »ludzki wiek«.

e. *Ktorego obiektem jest człowiek albo ludzie (z rzeczownikiem oznaczającym człowieka działającego na korzyść lub szkodę ludzi)* (33) : *OpecŻyw* 42, 143; tego tilko człowiek żadać ma [...] ahy w tim niedoŹtadku nie cierpiał, czo iemu potrzeba, á tego nie żadał czego nie potrzebuie aby mu niebyła potrzeba ludzłkiem pochlebnikiem być *BielŻyw* 83; *WróbŻołt* 47/10; Y fiedzi ná ftolcu fweim fład kftałt boŹtwá fwego okázuie wziáwłfy kroleŹtwo ná wŹytki ludzi/ á kxiáźetá ludzkie dobrowolnie mu fie poddáią. *RejPs* 70v, 51v; *Niemoc* [mówi]. Iam ielt ludzki przyftaw á bicź boży/ Ten łrogofcią ludzkie myŹli trwoży. *BielKom* C7v; A gdy [*Horacyjusz*] fie przybliźał do Rzymá/ wyfzłá przeciw iemu fioŹtrá/ ktora gdy vyrzałá łzátę álbo zaponę fwego męźá zábitego s Kuriatow/ plákáłá mowiąc

[...] rychłość mię wdową wczynił okrutniku ludzki. *BielKron* 101v, 195v; *RejAp* 180v; *RejPos* 317; *ModrzBaz* 18v; *SkarŻyw* 189; V was przyłzedł *regiment* ná wielkość ludzi/ fład zarázem odmiáná náftępuie/ á tá przychodzi przez tę [!] ofoby/ ktorzy fą iákoby wodzmi ludzkimi. *GórnRozm* M3v; *CiekPotr* 65; Bog pomoż tey Bábie sekutney: Ktora zábiłá iáko iedná Amázonká/ Tego [łotra] fkażcę ludzkiego/ dużego połtronká. *KlonWor* 44.

W przeciwstawieniu: »Boga ... ludzki« (1): *PatKaz III* 106V cf »jednaczka ludzka«.

W charakterystycznych połączeniach: *ludzki dobrodziej, doktor, książę* (2), *matacz, naśmiewca, nauczyciel, omylacz, pochlebnik, skaźca, stroż, szkodźca* (2), *szyderz, wodz, zbojca*.

Wyrażenia: »jednaczka ludzka« [o *Matce Boskiej*] (1): [Bóg] zrzádzyl yfch myála bycz panyą fzwytą kroloua nyeba, yednaczka boga a ludzka, matka y porodzyczyelka náflodźzego iezufa *PatKaz III* 106v.

»mi(e)łownik ludzki« [szyk 2 : 1] (3): myłownik ludzky duch fzwytą fłyfzacz glofy placzlyue w othchlany [wyrzekł słowo] *PatKaz II* 54v; *SkarŻyw* 119; Plehicola – Miełownik ludzki. *Calep* 813b.

»(główny) ludzki nieprzyjaciel« [o *szatanie*] [szyk 3 : 3] (6): *KarnNap* B3v; *SkarŻyw* 14, 152, 171; *LatHar* 670; gdy nieprzyjaciel ludzki fzátan onę iedność chćiał rozerwáć/ podufczył Ieroboámá krolá Izráelkiego nád dziefiácią pokolenia/ áby im chodzić do iednego onego kościółá zákazał. *SkarKaz* 40a.

»ojciec ludzki« [o *Bogu*] (1): PAnie przednieyfzy z wiekow/ Oycze ludzki: tobie Wfzytko/ wládzą przyznawa/ to co świat ma w łobie *GrabowSet* E.

»pierwszy rodziciel ludzki« (1): Iádám pierwfzy rodźiciel ludzki/ miał dołkonáłą wolność/ gdy rozum y wola iego byłá Bogu zupełnie poddána *PowodPr* 61.

»zbawiciel ludzki« [o *Chrystusie*] (1): [Bóg jedyny] Chcąc by był Zbáwićiel ludzki/ wćielił się w żywot pánieńfki/ Zrzádzieniem Ducha Świętego/ dla wykupienia náłzego. *ArtKanc* A19.

»zwodnik ludzki« [o *szatanie*] [szyk 1 : 1] (2): *BielKom* Dv; czárt fprofny on zwodnik ludzki był zwiázan y w rzucon do przepáści *RejAp* BB5.

W przeni (2) :

Wyrażenie: »rybitwy ludzkie« (2): Podzcie zamną/ wczynię wás bytz rybitwy ludfkiemi *OpecŻyw* 40; *RejPos* 277v.

f. *Złożony z ludzi* (68) : [Kmotra] Nie kazáła się iey [wdowie] trofkáć/ A obmowy ludzkiej niedbáć. Nietrwálec pry ludzkie gminy/ Dziś w nich ten fluch iutro iny *BierEz* R4v; Powiedano o iednym iż gdy był ná pułzczy/ Boiác się bárzyey zgrzełzyć w ludzkiej márney tłufzczy. Przypadł cztać ná on wierzyk Dawidá fświętego/ Iż dziwny Pan y dziwne ná wfzem fady iego. *RejWiz* 131; dla tego wrzędu/ niema być kát od gromad ludzkich y od Zboru wyrzucon. *ModrzBaz* 96; TOfmy mieli cobychmy o Szkole nápińáli/ y o wfzem o wfzytkiej Rzeczyfopolitey/ to iest o fpolnem ludzkim stowárzyfzeniu [do *hominum consociatione inter ipsos*]: ktore/ [...] naywięcey fprzyiázną chćięią bywa iednéne/ pomnáżáne y wćáłości záchowáne. *ModrzBaz* 136, 129.

Wyrażenia: »społeczność ludzka« [szyk 6 : 2] (8): *RejPos* 45v [2 r.], 47, 200v, 214v; Náđ co [prawa i porządne rzeczyfopolite] ku záchowániu ludzkiéy fpołeczności/ Nie ma świat nie lepźzego z bółkiéy opátrności *KochProp* 16; Ták y ten [...] s fpołeczności ludzkiej wyobcowánia godzien/ ktory czáfu

niebezpieczeństwá R. Połpolitey/ pirwey o fwoim dobrym/ niż o połpolitym/ obmyflawa y rádzi. *Phil B2; KlonWor ded **3v.*

»stan ludzki« [szyk 23 : 8] (31): Oracz niegdy w mieście chodząc A ná ftany ludzkie pátrząc: Náczał fám z łobą rozmawiác/ Ktorychby miał náfládowác *BierEz Pv; WróbŻółtGlab A3v; RejPs 161v; LubPs Y4; Duch święty [...]* żadnemu ftanowi ludzkemu nie folguie/ ále wżyftkę plec/ ziemią/ y liánem zowie/ y wżyftek fwiát z grzechu iednoftáyne karze. *KrowObr C2; RejWiz 52v, 63v, 76 marg, 143v, 187v (8); RejAp 131v, 156v; wiele ieft tákich ferc zátwardzonych miedzy rozmáitemi ftany ludzkimi RejPos 238v, 13, 58, 71, 225, 332 (7); RejZwierc A5, 2v, 30v marg, 94, 137v, Aaa3; SkarŻyw 544; GrabowSet P3; Nie trzeba fię dżiwowác/ tedy/ w ludzkim ftanie/ Ifz fráfunki/ kłopoty/ przychodzą więc tanie. KolakCath C3v.*

»zbor ludzki« [szyk 6 : 2] (8): *OpecŻyw 9v; A zá łáfką twoią [...]* będę miał przecz wyfláwiác wielmożność twoię przed oblicznoścíá nawięczłfego zboru ludzkiego. *RejPs 38; KromRozm III A5v; Niech wyznawiają Pánu miłofierdzia iego: [...]* A niech go wywyfláią w zborze ludzkim [*in ecclesia plebis*]: á ná ftolicy ftárłfych niech go chwałą. *Leop Ps 106/32; Zbory ludzkie [coetus hominum] źle bywiają zbieráne/ gorzey ftánowione/ á nagorzey záchowane ModrzBaz 137v, 2v, 13; KochPs 132.*

»zebranie ludzkie« = *congregatio populi Vułg (10); BielŻywGlab nlb 10; WróbŻółt 61/10, 106/32; A ia będę wyfláwiál wielmożność máieftatu twego wpośrodku zebránia bráciey fwoiey y wnągęftłfem zebráníu ludzkim nieomiełzkam wyznáwác dobrodzieyftwá twego RejPs 32v, 86v, 96, 198v; RejPos 2, 103v; żywot y zebráníe ludzkie/ iáko bez iáfności/ ták beż fprawiedliwości/ zoftác fie całó nie może. PowodPr 63.*

»zgromadzenie ludzkie« = *congregatio a. societas hominum Modrz [szyk 5 : 2] (7); RejPosWstaw [143²]v; Rzeczpołpolita fą Zbory á zgromádzenia ludzkie porządnie zebráne/ z rozmaitych fáfíádow złączone á ku dobremu á fzczeńliwemu życiu poftánowione. ModrzBaz 2v, 31v, 71, 129, 141 [2 r.].*

Szereg: »niebieski i ludzki« (2): O rozności ftanow niebiełkich/ á ftąd y ludzkich. *RejZwierc A5, 2v.*

g. *Występujący, istniejący miedzy ludźmi (47): OpecŻyw [34]v; RejWiz 87 marg, Cc7; tego [Judasza] mieyćie Hetmánem polnym/ á ten będzie ftáczał woynę ludzką [bellum populi]. Leop 1.Mach 2/66; polecił go [Lutra] Kfiążę Sáłkie niektorey fláchćie/ áby go odwiedli ná mieyfcie táiemne [...]* od ludzkie⁸⁰ połpolitowánia dáleko *BielKron 197v, 23; miedzy ludzkim powinowáctwem/ żadne ludźi miedzy łobą ták bárzo niewiąże iáko Małżeńftwo KuczbKat 255; Niech fię przeto káždy dobrze zásluguie narodowi ludzkemu [...]* waśni ludzkie [*odia hominum*] niech wynifzcza *ModrzBaz 66v, 4, 66v, 96; [św. Chryzostom] dla pokoiu ludzkiego/ gárdło fwe ftáwił/ w ręce Tyránowi idąc. SkarŻyw 88, 484; NiemObr 8; Phil F4; KochFrag 43; SarnStat 1067; SkarKaz 2b; Ieft iefzcze inna przyczyná bárzo głowna niezgod ludzkich/ chćiwość y łákomftwo/ y inne pożądlíwości świeckie SkarKazSej 675a, 686b, 697b; KlonWor ded **3, **3v.*

W charakterystycznych połączeniach: ludzkie (-a, -i) niezgody (4), obcowanie (6), pokoj (4), pospolitowanie, powinowactwo, rozterki (2), spor, swary, waśni, wojna, zjednoczenie (2), złączenie.

Wyrażenia: »jedność ludzka« (1): yedność oná ludzka/ o ktorą tám prośi pan/ nyemoże być rozumyaná yedno o yedności woley/ miłóci/ y zgody fpolney KromRozm II rv.

»przyjaźń ludzka« [szyk 1 : 1] (2): lepiej/ [...] y oko/ y rękę/ y nogę vtrácić: niźli iákie vblizeńie ná zbáwieniu z towarzysytwá y przyiaźni ludzkiey odnośić. *SkarŻyw* 59; *SkarKazSej* 662h.

»towarzystwo ludzkie« = *societas hominum a. humana* *Modrz* [szyk 17 : 3] (20): *March*¹ A4v; *FalZioł* IV 26b; Ludzie śwádliwi/ máią być od towarzysytwá ludźkiego odłáżeni. *March*³ V4v; [*małżeństwa*] łá namocnieyłze towarzysytwá ludźkiego zwiáżki *ModrzBaz* 32v, 3, 12v, 19, 65, 136 (8); *SkarŻyw* 117; *Phil* P2; *SarnStat* 1036, 1056, 1185; Kátholické náтуры będąc łáńkawe y cíche/ lepiej towarzysytwu ludźkiemu służá y ono łpaiáią. *SkarKazSej* 687b, 686a, 687b; *KlonWor ded* **3v.

Szereg: »ludzki a pospolity« (1): od nich [ojcow] [...] ieltefmy náuczeni y wiáry/ y ludźkiego á połpolitego obcowáńia/ y łczyrości obyczáiw/ y nabożeńftwá. *KuczbKat* 305.

h. *Będący w posiadaniu człowieka albo ludzi, należący do człowieka albo ludzi* (27) : Wilk się ná liźkę żáłował/ A złodzieyftwo iey zádawał: Ty pry ludzkie łtrzechy dzierzefz/ A kury im w nocy bierzefz. *BierEz* N3v; *SeklKat* L2v, Nv, X3v; Nie przyłzli nam nigdy w Polźće ci Krzyżacy ku pożytku/ ieno záwždy s łzkodá/ ná ftátki łie ludzkie miecáç. *BielKron* 400v; dlužniki [...] łwoim vporem chcá ludzkie pienádze mieć á nie próśbá. *BielKron* 108, 126, 202, 203v, 428v; Abuti fortunis hominum ad cupiditatem, Máyetność ludzká ná łwá wołá obráćáć. *Mącz* 51 1b, 477a; *RejAp* 134v; Miłtrz moy náuczyl mie iedne⁸⁰ słowá kthorem siedm kroć mowil niźlim wlaźł pod dáchy ludzkie *HistRzym* 92; *ModrzBaz* 28, 69; *SkarŻyw* 36, 260, 482; [*Chrystus*] Nie kocha łię y w tych/ ktorzy zmyślonym nabożeńftwem/ przed ludźmi łię popiłuiá/ á pod oblikiem dlužich modlitw/ y poftow/ domy ludzkie wyiadáią *NiemObr* 115, 153; *Paprup* 14; ná duźę [...] ták wielkie przypadáią pokuły y grzechy: ná ciáło/ ták ciężkie/ y ták rozmaíte choroby: ná máietność ludzká/ ták rozliczny nieprzyáciel/ y łzkodźcá/ rdzá/ mol/ y złodziey *LatHar* 601; *SkarKaz* 456b.

W charakterystycznych połączeniach: ludzkie(-a) dachy, dobra (2), dobytki, domy (5), majetność (9), miasta, mieszkanie (2), pienádze, rzeczy (2), skarby, statki (3), strzechy, włości.

Szeregi: »(nie tylko) ludzki (ale) i boski« [szyk 1 : 1] (2): przez pięćdziesiąt y kilá dni [*Turcy*] miáłto oblekwłzy łszędziesiątego dnia Cárograd wzięli: Boskie y ludzkie rzeczy pogwałćili/ Cefarzá łamego zábili/ w krwi Chrzeáciáńłkiey brodzili *SkarJedn* 324; *CzechEp* 370.

»nie tylko ludzki ale i kościelny« (1): Antyoch [...] łkárby pobrał/ nie tylko ludzkie/ ále y kościelne *CzechEp* 370.

i. *Będący człowiekiem* (13) : *OpecŻyw* 11v; a przeto uyelebna panno [...] uyłłáfz yeft yefzly matką ludzká przeuyłłáfz *PatKaz III* 117; soribae populi, doctorovye lyvdzscy *BartBydż* 140; ielłi kto ielł taki/ coby [...] nikogo niepotrzebuiáç łamby z łobá przestawał/ ten nie za obywałelá ludźkiego/ ále albo zá bełtyią/ albo zá iákiego Bogá/ ma być rozumian *ModrzBaz* 3.

Wyrażenie: »(wszelkie, wszystko) stworzenie ludzkie« = (wszyscy) ludzie; *humana creatura* *Mącz*, *Vulg* [szyk 6 : 3] (9): *OpecŻyw* 1; *SeklKat* E4v; Gdy poznam vpokořzene Przeć bych gniotł Ludzkie łtworzenie. *RejKup* o6; *KrowObr* 34; *RejWiz* 77v; *RejPos* 128v; PAn Bog włzechmogáçy/ [...] to miłošierdzie z łáłki łwoiey świętey nád łtworzeniem łwoim ludźkim vczynić raczył *WerGość* 207; *LatHar* 476; *WujNT* 1.Petr 2/13.

j. *Taki, jak człowieka albo ludzi* (5) : niewiáłtá porodilá łyná bárzo dziwnego/ ktori od głowy áż do pępká był łpofobu ludźkiego [*hominis similitudinem habere videbatur*]/ ále záłię od pępká áż do

nog miał podobieństwo rozmaitych bestyi *HistAl* M8; Cienie od gor widziśz iakoby głowy ludzkie [*capita hominum*] *Leop Iudic* 9/36; Podobieństwo oney szaranczey było ku koniom gothowym ku walce [...] á twarzy ich iakoby twarzy ludzkie. *RejAp* 79; [*seky błędlive*] wnet poznasz gdy się w iedność/ wftározyność/ wpowrzechność y w sukcesyá od Apoštołow przybierác chca: iż iako máłpá ludzkie szaty ábo iako kárlik roślego pácholka suknią nálię biorą *SkarJedn* 36.

Wyrażenie przyimkowe: »po ludzku« (1): Iwáchno Boiárki. TEgo ácz nie po ludzku Iwáchnem názwáli/ Ale iego cnot dobrych y meśtwá doználi *PaprPan* Kv.

k. *Będący przedmiotem ustosunkowania się człowieka albo ludzi* (4) : [*Klaudyjus Tyberyjus*] był rozumu niestałego/ Itąd go mátká Antonia zwála ludzki dziw. *BielKron* 141 v; Pánie boże [...] któryś iest oczekawanie ludzkie y zbawienie ich/ przydz ku wybawieniu nas. *HistRzym* 76.

Wyrażenie: »jako Chimera ludzka« (1): iekliże w iakie płoche láthá á sobie niepotrzebne stárość fwą wniefielz/ tedy sie s ciebie stánie iako Chimerá ludzka/ on dziw ktorego ludzie przed tym nie widáli/ stániesz sie błaznem pośpolitym [...] stániesz sie oną fábulą czo powiádaią/ iż stary szalony dwa kroć szalony. *RejZwierc* 127.

Zestawienie: »rozkosz ludzka« = o *Tytusie Flawiuszu Wespazjanie cesarzu rzymskim panującym w latach 79 – 81* (1): [*Tytus*] pánował ná Cefársztwie Rzymkim po śmierci oycowey lat II/ mielięcy II/ dni XX/ zwáli go rośkośz ludzka *BielKron* 147v.

2. *Właściwy ludziom dobrym; przychylny, łaskawy, życzliwy, układny, uprzejmy; gościnny; humanus* *Mącz, Calag, Calep, Cn; comis Mącz, Calep, Cn; hospitalis Calep, Cn* (37) : Prává też [*Waleryjus*] wftawił rozumowi y spráwie godne y ludzkie. *BielKron* 105v, 108; Summo officio praeditus homo. Człowiek wielmi wczciwy/ Lucki/ Skłonny. *Mącz* 115d, 61b, 109d, 119a, 169h, 297c (8); siła sie naiduie tych pánow/ ktorzy chcącz áby ie zá ludzkie miano/ wiele rzeczy czynią przeciwko przyštoieństwu *Górndworz* li6; *Calag* 202b; Hośpitalis – Gośpodarłky. Liudski, gościurád. *Calep* 490a, 220a, 491a; Wálzá Kró: M. tedy/ iako Pan z Pánów/ mądry y ludzki/ przyiac to będziesz raczył odemnie naynizłzego wiernego poddanego fwego *OrzJan* 4; [Dla tegoć stárłsy náłły ludzkością zwáli/ to czo Grekowie y Lácinnicy teráznieyłły w dobrych náukách ćwiczenim zową/ w ktorzych ym fye kto nawięcy kocha albo obiera/ thym naludzczeýłlym pośpolicie bywa. *LorichKosz* 13v (*Linde*)].

ludzki ku komu (1): ku wśzytkim będąc ludzki/ rozmowny/ wczynny/ v wśzytkich wielką przyiazń miał. *SkarŻyw* 507.

W połączeniach szeregowych (8): *GliczKsiąż* O6; dworna páni ma być piękną/ wczciwą/ státeczną/ bączną/ fkłonną/ ludzką *Górndworz* X5, M3, V8v; *SkarŻyw* 58, 507; *KochTr* 12; Gdy mu [*mężowi*] nieborakowi szwágrem zołtác godzi. [*gaszek*] Czyni się przyacielem towarzyszem wiernym/ I nabożnym/ y ludzkim: iuz y miłosiernym. *KlonWor* 59.

Fraza: »coś jest mało ludzkiego« = *coś jest nieludzkie, niegodne człowieka* (1): bo w prawdzie y zwierzę zabić coś iest mało ludzkiego/ gdy widziśz iako nie rádo żywotá tráci *SkarŻyw* 271.

Zwrot: »ludzkim się stawić« (2): Zálecam ci [...] pilnie Chrześciány: y obiecuięć zá to zówždy dziękować gdy się ludzkim przeciw im w kroleństwie twoim stawisz. *SkarŻyw* 306, 58.

Wyrażenie: »barzo ludzki« = *perhospitalis, perhumanus Calep* (5): Przyłzliłmy pothym do ludzi bárzo ludzkich/ od ktorých byliłmy wdzięcznie przyięci *BielKron* 447; *GórnDworz* Q3; *SkarŻyw* 58; *Perhoſpitalis* – Barzo liudski, rad w dom *Calep* 781a, 781b.

Szeregi: »dobry a ludzki« (1): [*młodzieniec do mężów*] A tzo mi zalétzálz Miłofiernego/ zna^mci ieft dobry a ludſki mąż/ ale vtratny *ForCnR* C3v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»ludzki, (a. i) łaskawy« [*szyk 2 : 1*] (3): *Mqcz* 157b; nádziewałem fie/ iżeś w.m. tę fwą białągłową miał fthworzyć ludzচেয়fzą/ á trofzkę łáfkáwfzą Dworzáninowi *GórnDworz* Mm2v; obroć fię á wzgorę fię podnieś [*człowiecze*]/ podeymie cię łáfkáwy y ludzki [!] Chrystus. *SkarŻyw* 120.

»ochotny i ludzki« (1): łáfkáwość iego y ćichość táka byłá: iż z káždjm ochotną y ludzką twarzą rozmawiał ták z pánem/ iáko z kmiećiem. *SkarŻyw* 31.

»ludzki a przyjemny« (2): ták ia dworney pániey tho naprzod zleczam/ áby byłá ludzką/ á przyjemną wrozmowie *GórnDworz* V8v, X3.

3. *Obcy, cudzy, nie nasz; humanus Modrz; alienus, exter, externus, extimus, extraneus, exlrarius Cn* (22) :

W przeciwstawieniach: »swoj (21), nasz ... ludzki« (22): Gniewaycie fie na fwe grzechy, y na ludzkie, ale niechcieycie grzełzic gniewem nierządny *WróbŻółt* B6v; *SeklKat* Q4v, X3v; *KrowObr* 81 v; Także też ty vdzyálay/ domowy Bocianie/ Co fwe drogo fzácuiefz/ ludzkie názybt tanie. Zyw fwą trochą poczćiwie/ á nie boy fie sídłá *RejZwierz* 125v; [*Cyrusie*] przylięgam ná fłóńce/ że fie małz fwey krwie nápić/ kiedy fie ták w ludzkiej kochálfz. *BielKron* 112v, 9, 427v; *BudNT Hebr* 7/15[27]; *ModrzBaz* 19v; *SkarJedn* 358; *Lucyper*/ [...] fwego fzcześćia záchowác niechcąc/ zazdrośćią y złośćią o ludzkie fię pokuśił *SkarŻyw* 260, 332, 353; *GórnRozm* K2v; *LatHar* 663; ktorą [*krew*] ofiáruie [*arcykapłan*] zá fwe y zá ludzkie [*pro sua et populi*] niewiádomośći. *WujNT Hebr* 9/7, 7/27; *SkarKaz* 381a, 638a; Pomni ná zakon Boży/ y ná boiaźn iego: Strzeż fwego vboftwiczká/ nie pragni ludzkiego. *KlonWor* 41, 4.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (4) : *Murm* 44; *Humanus. Menfzhlich. Ludzki. Mymer*¹ 22; *BartBydg* 70b; *Popularis* – Liudski. *Calep* 822b.

[*Uwaga: Suma poszczególnych znaczeń jest większa od ogólnej liczby frekwencyjnej, gdyż w 1. znaczeniu „ludzki” łączy się równocześnie z wyrazami należącymi do różnych podrubryk zakresowych*].

Cf **CZŁOWIECZY, NIELUDZKI**

KCh